

Economisch - Statistische Berichten

45e JAARGANG - 20 JANUARI 1960 - No. 2218

COLLECTIEVE
PENSIOEN-VERZEKERING

vacatures

HET GOVERNEMENT VAN
NEDERLANDS-NIEUW-GUINEA

vraagt

JONGE ACADEMICI

voor de bestuursdienst: Doctoraal examen vereist. Max. leeftijd 32 jaar. Aanvangssalaris f. 710,—, vermeerderd met toelagen. Uitzending op een hoger salaris is mogelijk, indien over praktische ervaring wordt beschikt. Voorzieningen inzake ziektekosten, buitenlands verlof en pensioen.

Sollicitaties onder letters BB aan de Directie Nederlands-Nieuw-Guinea, Plein 1, 's-Gravenhage.

Regenten van het St. Elisabeth's of Groote Gasthuis te Haarlem roepen, wegens de a.s. pensionering van de huidige

ADMINISTRATEUR-ECONOOM

sollicitanten op voor de daardoor ontstaande vacature.

De functionaris zal — onder toezicht van de geneesheer-directeur — de administratieve en bedrijfseconomische organisatie van het ziekenhuis leiden, alsmede adviseren omtrent tarieven en andere economische vraagstukken met betrekking tot het beheer van een groot ziekenhuis, mede in verband met de voorgenomen bouw van een nieuw ziekenhuis.

Sollicitaties met uitvoerige gegevens omtrent opleiding en ervaring dienen, onder opgave van referenties, binnen twee weken te worden ingediend bij de Secretaris van het College van Regenten van het St. Elisabeth's of Groote Gasthuis, Gasthuisvest 47 te Haarlem.

Adviezen
bij de keuze
van
beleggingen
en het sluiten
van alle
verzekeringen

R. MEES & ZONEN

ROTTERDAM

ECONOMISCH- STATISTISCHE BERICHTEN

Uitgave van de
Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.
Telefoon redactie: 0 10 of 0 1800 52939. Administratie:
0 10 of 0 1800 38040. Giro 8408.

Bankiers: R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.

Redactie-adres voor België: Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.

Abonnementen: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.

Abonnementsprijs: franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar. (België en Luxemburg B.fr. 400). Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van het kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Bijkantoor Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 69300, toestel 1 of 3).

Advertentie-tarief f. 0,30 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,60 per mm (dubbele kolom): De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgave van redenen te weigeren.

Beregening in de landbouw

De schade die de droogte in het oogstjaar 1959 aan de landbouw heeft toegebracht, is aanzienlijk geweest. Vooral op de droogtegevoelige zandgronden in Nederland waren de opbrengsten, zowel van gras- als van bouwland, zeer laag. Onder invloed van deze *bijzondere* omstandigheden waren de boeren al spoedig geneigd investeringen te doen om de schade te beperken en de fabrikanten van regeninstallaties konden deze zomer dan ook niet aan de abnormaal grote vraag voldoen. Aangezien echter de met de aanschaffing van een regeninstallatie verbonden hoge kosten zeker niet in één jaar kunnen worden goedge maakt is de grote vraag of een dergelijke aanschaf onder *normale* omstandigheden economisch verantwoord is. Met de beantwoording van deze vraag houdt zich een kortgeleden gepubliceerde studie ¹⁾ van het Landbouw-Economisch Instituut bezig.

Zowel in het buitenland als hier te lande is de kunstmatige beregening van cultuurgrond na de oorlog aanzienlijk toegenomen. In 1958 — één jaar dus vóórdat de droogte deze L.-E.I.-studie een ongedachte actualiteit zou verlenen — waren er volgens het C.B.S. in de Nederlandse landen tuinbouw 8.315 installaties in gebruik, die 9.003 ha tuinbouw en 4.551 ha grasland en akkerbouwgewassen konden beregenen. Buitenstaanders zal het wellicht verbazen dat in ons waterrijke land de vochtvoorziening der gewassen zodanig is dat op vele plaatsen kunstmatige beregening noodzakelijk is. Uit een in 1958 uitgebracht rapport van de Commissie Onderzoek Landbouwwaterhuishouding Nederland — T.N.O. blijkt echter, dat de oppervlakte cultuurgrond die door te grote droogte te kampen heeft met oogstdepressies van meer dan 10 pCt., nog altijd 40 pCt. bedraagt. De hoeveelheden geoogst produkt op deze gronden zullen — ook onder normale omstandigheden — lager zijn, terwijl de kans op misoogsten groot is. Het opbrengstrisico van de boer is hier dus veel groter dan op vochthoudende gronden.

Het is dan ook begrijpelijk, dat naar middelen is gezocht om dit vochttekort geheel of gedeeltelijk op te heffen. Eén daarvan is de kunstmatige beregening, die de kwantitatieve opbrengsten belangrijk doet stijgen. Men kan zich afvragen of het wel verantwoord is in een tijd van overproduktie in de landbouw uitbreiding der produktie, door beregening der marginale gronden, te bevorderen, zelfs al zou dit bedrijfseconomisch juist zijn. Hierbij moet echter worden bedacht, dat, gezien de huidige omvang der beregening,

¹⁾ „Geeft beregening betere bedrijfsuitkomsten?“, bedrijfs-economische mededeling no. 27. 's-Gravenhage 1959, 60 blz.

de invloed daarvan op de nationale produktie te verwaarlozen is. In het L.-E.I.-rapport is aan deze vraag dan ook bewust voorbijgegaan. De problemen worden vanuit de *bedrijfseconomische* gezichtshoek benaderd: steeds wordt uitgegaan van prijzen die de boer betaalt of ontvangt. Voorts beperkt het rapport zich tot de resultaten van beregening op gemengde bedrijven op droogtegevoelige gronden in de landbouw. De — veelvuldige — toepassing van beregening in de tuinbouw is buiten beschouwing gelaten.

Uit het onderzoek is gebleken dat — onder bepaalde voorwaarden op droogtegevoelige gronden — het arbeidsinkomen (d.i. de opbrengst uit arbeid, vermeerderd met winst) door middel van beregening belangrijk kan toenemen. Vooral op grasland is beregening rendabel, mits de veebezetting en de voederwinning aan de nieuwe omstandigheden worden aangepast. Beregening van akkerbouwgewassen bij het traditionele bouwplan geeft een belangrijk lagere meeropbrengst. Wanneer echter meer arbeidsintensieve gewassen, zoals suikerbieten, kunnen worden ingevoerd, dan kan ook de meeropbrengst in de akkerbouwsector van het gemengde bedrijf aanzienlijk toenemen. Een belangrijke voorwaarde voor het renderend zijn van een regeninstallatie is ook, dat kapitaal aanwezig is, of door middel van kredietverlening kan worden verkregen, om behalve de regeninstallatie zelf ook de grotere kapitaalbehoefte, die veroorzaakt wordt door de wijziging in de bedrijfsvoering, te financieren. Zo zal kapitaal nodig zijn voor de aankoop van vee en in sommige gevallen voor aanschaffing van een melkmachine en/of staluitbreiding.

Door de beregening zal over het algemeen ten gevolge van de tijd die nodig is voor de bediening van de installatie, het verplaatsen van de buizen enz., de arbeidsbehoefte van de bedrijven stijgen. De arbeidsbehoefte zal echter ook stijgen doordat meer melkvee wordt gehouden en meer produkten worden gewonnen. Vooral de gezinsbedrijven, waar nog een zekere ruimte in de arbeidsvoorziening aanwezig is, kunnen derhalve profiteren van de hier geboden mogelijkheid om deze ruimte te benutten. Kortom, alvorens tot aanschaffing van een regeninstallatie over te gaan dient men zich er dus van te overtuigen, dat de stijging van de arbeids- en kapitaalbehoefte kan worden opgevangen. Een goede rentabiliteit kan immers alleen worden verwacht wanneer de aangewende hoeveelheden der produktiefactoren zijn afgestemd op de eisen die de nieuwe produktiemogelijkheden stellen.

Leidschendam.

Drs. F. H. BORN.

INHOUD

	Blz.		Blz.
Beregening in de landbouw, door Drs. F. H. Born	47	Ingezonden stuk:	
De landbouw en de E.E.G., door Prof. Dr. Th. L. M. Thurlings	48	De landbouw in het Noorden, door Ir. J. F. Jansen met een naschrift van Dr. A. Vondeling, li.	60
Economische vraagstukken rond de oesterproef, door Drs. E. van Beusekom	52	Boekbespreking:	
Waardevast pensioen, door Mr. B. A. Brouwer....	55	Dr. F. Hartog: Democratie en economische planning, bespr. door Prof. Dr. D. B. J. Schouten	62
Euratom-kroniek No. 4, door Mr. M. H. J. Ch. Rutten	57	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman ..	63
		Notities:	
		Gloeilampen	51
		Deviezeninkomsten van de Britse scheepvaart...	54

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris J. H. Zoon.
COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

De voorstellen van de Europese Commissie inzake de totstandkoming en de uitvoering van het gemeenschappelijk landbouwbeleid hebben in het Nederlandse bedrijfsleven onrust gewekt. Deze voorstellen behelzen een verwezenlijking van de gemeenschappelijke landbouwmarkt in een periode van zes jaar, beginnend op 1 juli 1960 en eindigend per 1 juli 1966. In deze periode zullen de zeer grote prijsverschillen, die thans binnen de E.E.G. bestaan, moeten worden geëlimineerd. Schrijver betoogt, dat het verkorten van de overgangstermijn in hoge mate onraadzaam is te achten en met klem van de hand moet worden gewezen en dat een verbreking van de band tussen E.E.G. en de Vrijhandelszone als verderfelijk moet worden aangemerkt. Aan de oogmerken van het door de Europese Commissie voorgestelde systeem van heffingen, t.w. het handhaven van een prijsafstand tussen de wereldmarkt en de E.E.G. en het geven van een zekere mate van stabiliteit aan het inkomen van de akkerbouwers, zou volgens schrijver op veel doeltreffender wijze kunnen worden voldaan door een systeem van een matig vast invoerrecht en areaaltoeslagen.

De landbouw en de E.E.G.

Art. 43 van het E.E.G.-verdrag bepaalt dat de Europese Commissie binnen twee jaar na de inwerkingtreding van dit verdrag voorstellen doet inzake de totstandkoming en de uitvoering van het gemeenschappelijk landbouwbeleid. Op 2 november 1959 kweet de Europese Commissie zich van deze plicht door het uitbrengen van een complex ontwerpvoorstellen, een lijvig document dat versierd met de aanduiding „vertrouwelijk” aldra in handen van iedere geïnteresseerde was en in menig tijdschrift en in vele vergaderingen onderwerp van discussie werd. Gevoeglijk kan men daarom heden ten dage aannemen dat de facto deze voorstellen ter openbare discussie zijn vrij gekomen.

Gezien de onrust, die deze voorstellen in het Nederlandse bedrijfsleven hebben gewekt, willen wij hier enige aspecten aan een beschouwing onderwerpen. Aangezien het belangrijkste deel van de Nederlandse landbouw een veredelingslandbouw is, d.w.z. veehouderij en pluimveehouderij gebaseerd op de aankoop van veevoeder van elders en voorts een belangrijk deel van de agrarische industrie — de maalderijen, de veevoederfabrieken, de rijstpellerijen, de producenten van bier en van gedistilleerd — dezelfde gevaren ducht als de veredelende landbouw, willen wij ons in hoofdzaak beperken tot de voorstellen met betrekking tot de granen.

Gelijk wellicht bekend, behelzen de voorstellen een verwezenlijking van de gemeenschappelijke landbouwmarkt in een periode van zes jaar, beginnend op 1 juli 1960 en eindigende per 1 juli 1966. In deze periode zullen de zeer grote prijsverschillen, die thans binnen de E.E.G. bestaan, moeten worden geëlimineerd. Hoe groot deze prijsverschillen zijn, moge worden toegelicht met tabel 1.

Deze prijsverschillen — mogelijk gemaakt door de onderscheiden nationale landbouwpolitiek — vinden, onder de veronderstelling dat ondernemersbeloningen niet overmatig zijn, hun weerspiegeling in kostprijnsverschillen, die in beginsel teruggevoerd kunnen worden enerzijds tot efficiencyverschillen, anderzijds tot verschillen in prijzen van produktiefactoren.

Wat de verschillen in prijzen van produktiefactoren aangaat, kan worden opgemerkt, dat deze niet corresponderen

TABEL 1.

Producentenprijzen, oogstjaar 1958/59

	zachte tarwe	rogge	voedergerst
	DM per 100 kg		
B.R. Duitsland	42,10	38,80	37,40
Italië	44,22	33,82	29,20
Luxemburg	47,88	44,52	31,08
België	39,14	28,56	31,29
Nederland	37,92	28,18	27,43
Frankrijk	29,97	22,85	22,98

Bron: Voorstellen deel. III, hoofdstuk granen, tabel 4, blz. 26.

met de verschillen in prijzen van produkten. Veeleer moet men concluderen dat produktiefactoren in Frankrijk en Nederland in verhouding tot de prijs van het product hoog zijn, in Italië en Duitsland laag. Dit valt af te leiden uit tabel 2, waarin het aantal kg tarwe wordt vermeld dat in 1957-1958 in de onderscheiden landen gelijkwaardig was aan resp. een uur arbeid, een kg stikstof, fosfaat en kali. Correspondeerden de tarweprijzen met de prijzen dezer factoren dan zouden alle landen nagenoeg dezelfde hoeveelheden moeten vertonen.

TABEL 2.

Aantal kg tarwe gelijkwaardig aan	1957-1958					
	B.R. Duitsl.	Frankrijk	Italië	België	Lux.	Ned.
1 arbeidsuur	3,4	5,3	2,4	5,2	4,1	5,7
1 kg stikstof (N) ...	2,3	4,3	2,7	3,7	2,8	3,6
1 kg fosfaat (P ₂ O ₅) ...	1,2	1,9	1,3	1,4	0,5	2,2
1 kg kali (K ₂ O) ...	0,6	1,3	1,1	0,9	0,8	1,3

Bron: Voorstellen, deel I, tabel 8.

De geresumeerde verschillen in produktenprijzen dienen dus, onder de gemaakte veronderstelling dat prijzen in redelijke verhouding staan tot kostprijzen, hetgeen gezien het allerwege bestaan en effectief zijn van beschermende maatregelen een aanvaardbare hypothese lijkt, hun oorsprong

te vinden in verschillen in produktie-omstandigheden en produktiemethoden. Enige cijfers willen wij hiervoor overleggen.

TABEL 3.

Enige typerende statistische gegevens

A. Tarweproduktie per ha 1952-1955, in centenaars

B.R. Duitsland	27,6
Frankrijk	21,8
Italië	17,7
België-Luxemburg	32,9
Nederland	38,0
E.E.G.	20,9

Bron: Basisstatistieken voor de landbouw, E.E.G. 1958.

B. Kunstmestverbruik

	kg per ha landbouwgrond resp. bouwgrond					
	stikstof		fosfaat		kali	
B.R. Duitsland	31,3	51,4	32,3	53,1	58,0	95,2
Frankrijk	8,3	15,3	15,8	29,1	12,4	22,8
Italië	10,5	13,9	19,0	25,2	2,0	2,7
België/Luxemburg	48,9	84,2	51,0	87,8	76,3	131,4
Nederland	75,5	166,1	49,0	108,0	68,1	149,8
E.E.G.	16,0	26,3	21,5	35,2	21,1	34,6

Opmerking: landbouwgrond = akkerland + weiden.
Bron: Basisstatistieken voor de landbouw, E.E.G. 1958.

C. Verkavelingstoestand 1950

	Gemiddelde grootte der percelen	Aantal percelen per bedrijf
B.R. Duitsland	0,7	10,0
Frankrijk	?	?
Italië	?	?
België/Luxemburg	1,1	6,8
Nederland	2,3	3,2

Bron: Werkdocument met betrekking tot de toestand van de landbouw in de Gemeenschap, E.E.G., 15 september 1958, blz. 12.

D. Bedrijfs grootte

Verdeling der landbouwbedrijven naar hun oppervlakte in procenten

(1952-1955)

	B.R. Duitsl.	België	Nederland	Frankrijk	Italië
minder dan 5 ha	16,6	26,5	10,7	5,18	31,0
5- 10 ha	20,9	22,6	21,1	21,1	10,6
10- 20 ha	27,5	24,4	30,8	21,90	13,6
20- 50 ha	24,9	17,7	30,5	32,57	9,7
50-100 ha	6,3	6,6	5,1	14,83	9,1
meer dan 100 ha	3,8	2,2	1,8	15,0	26,0

Bron: Werkdocument met betrekking tot de toestand van de landbouw in de Gemeenschap, E.E.G., 15 september 1958, blz. 12.

In de voorstellen van de Europese Commissie wordt omstandig aandacht geschonken aan de structuurpolitiek, te voeren door de afzonderlijke staten, die moet leiden tot verlaging en toenadering der onderscheiden kostprijzen en tevens tot een rationele aanpassing van de produktie aan de ontwikkeling van de markt.

Het evenwicht tussen vraag en aanbod is een aangelegenheid van grote zorg. De produktie is de laatste jaren duidelijk toegenomen en dit heeft ertoe geleid dat het dekkingspercentage van tarwe tot 96 is gestegen, waarbij dient te worden aangetekend dat de E.E.G. t.a.v. zachte tarwe reeds een uitvoersaldo vertoont. Zoals o.a. door de cijfers van het kunstmestverbruik wordt gesuggereerd, is de moge-

lijkheid tot een verdere uitbreiding van de Europese produktie nog in ruime mate aanwezig. De Europese Commissie wil iedere stimulans van deze; op zichzelf reeds te verwachten, produktie-uitbreiding vermijden, o.a. ten einde een invoersaldo te behouden. Het lijkt dubieus of aan dit desideratum kan worden voldaan.

Het E.E.G.-graanprijsniveau.

Hoe zal, indien de voorstellen voldoende aanhang vinden¹⁾ het Europese graanprijsniveau zijn? Twee aspecten laten zich met duidelijkheid uit de voorstellen aflezen:

1. na het verstrijken van de overgangperiode zal er in de E.E.G. een samenhangend netwerk van graanprijzen zijn;
2. het E.E.G.-graanprijsniveau zal gehandhaafd worden boven de wereldmarkt.

Bezien wij eerst het onder 1 genoemde aspect.

Ad 1. De Europese Commissie meent een onderscheid te moeten maken tussen overschotgebieden en tekortgebieden. Als permanent tekortgebied wijst zij — bij de behandeling van de voedergranen — het gebied aan „dat ongeveer binnen de lijn Antwerpen-Rotterdam-Oldenburg-Keulen-Luik-Brussel-Gent ligt”¹⁾ (deel III, Granen, blz. 24), waar ook na regionale compensatie bij voortdurende invoer uit derde landen noodzakelijk wordt geacht. Deze aanwijzing heeft, zoals wij nog zullen zien, grote consequenties voor de ruimtelijke prijsverhoudingen binnen de E.E.G. Bij de bespreking van de tarwe wordt het tekortgebied niet met name genoemd, doch het is duidelijk dat, aangezien de tarweprijs in bepaalde relatie tot de gerstprijs (het voornaamste voedergraan) zal staan en worden gehandhaafd, de facto de tekortgebieden, wat de prijsvorming betreft, zullen samenvallen.

Ten einde tot prijsstabilisatie te komen zal jaarlijks — na de overgangperiode — een richtprijs worden vastgesteld voor de tekortgebieden. Rondom deze richtprijs is er een zekere marge waarbinnen prijsfluctuaties worden toegelaten, doch bij het bereiken van bedoelde grenzen (de interventieprijzen) grijpt het — nog te stichten — Europees graanbureau in, pleegt aankopen, financiert voorraden, sluit de grenzen of gaat in het tegenovergestelde geval over tot verkoop van eventuele voorraden; verruiming van de invoermogelijkheden enz. Bij het bereiken van de basisprijs moet de overheid partijen welke haar worden aangeboden overnemen.

De prijzen buiten de tekortgebieden zullen in samenhang staan tot die van de tekortgebieden, en wel zoveel lager zijn als door transport- en handelskosten noodzakelijk is. De consequentie is, dat Nederland, dat tot dusverre — met Frankrijk — de laagste graanprijzen kende, in de toekomst de hoogste graanprijzen binnen de E.E.G. zal hebben.

Ad 2. De Europese Commissie is van oordeel dat de wereldmarktprijzen niet maatgevend kunnen zijn voor het

¹⁾ Hoewel deze stelling in het globale juist is, gaat zij t.a.v. bijzondere kwaliteiten niet altijd op. Voor brouwergerst namelijk is Nederland een overschotgebied. Nederland had in 1957 een produktie van brouwergerst van 120.000 ton, een behoefte van 51.000 ton. Het grote tekortland is Duitsland, dat een eigen produktie had van 770.000 ton tegenover een behoefte van 1.100.000 ton.

toekomstige E.E.G.-graanprijsniveau. „Een belangrijke reden waarom de landbouw van de Gemeenschap niet zonder meer kan worden blootgesteld aan de mededinging van de wereldmarkt”, zo zegt de Europese Commissie op blz. 20 van deel II, „ligt in het feit dat de mededingingsvoorwaarden op de wereldmarkt in hoge mate vervalst zijn. De prijzen van de wereldmarkt zijn dikwijls ver verwijderd van de produktie- en consumptieprijzen welke in talrijke gebieden van de wereld gelden”.

De Commissie laat in het midden waar het toekomstige prijsniveau zal komen te liggen. Uit het feit dat zij zich voorstelt vóór 1 juli 1960 aan de Raad voorstellen te doen, welke tot doel hebben een verlaging van de hoogste prijzen (Duitsland, Luxemburg, Italië) en een verhoging van de laagste prijzen (Frankrijk en Nederland) tot stand te brengen, kan men zich wel enigermate een oordeel vormen wat haar voor de geest staat. Daarbij zij aangetekend dat de huidige Nederlandse prijzen reeds boven het wereldmarktniveau liggen.

De middelen, die t.z.t. zullen worden aangewend om het verlangde Europese prijsniveau te handhaven, zijn tweeledig:

- a. heffingen, met variabele hoogte, op importen;
- b. kwantitatieve beheersing van de import door middel van importcertificaten.

Aan de hand van de richtprijs bepaalt de Europese Commissie de zgn. „sluisprijs”, d.i. de laagste prijs, c.i.f. zeehaven of franco grens, waartegen importgranen in het E.E.G.-gebied worden toegelaten. Het verschil tussen een dergelijke sluisprijs en de wereldmarktprijs zal door een heffing worden gecompenseerd. Ten einde de E.E.G.-graanprijzen te vrijwaren van de fluctuaties op de wereldmarkt, zal deze heffing een wisselende zijn — een systeem dat bijzonder sterk doet denken aan de huidige Nederlandse monopolieheffingen.

Onder wereldmarktprijzen zullen de „meest gunstige aankoopmogelijkheden c.i.f. Noordzeehaven, voor de betrokken graansoorten” worden verstaan. De uitdrukking „meest gunstige” waarborgt een maximale hoogte der heffingen.

Ad b. Ter aanvulling van het systeem van heffingen stelt de Commissie voor een importcertificaat te creëren met een geldigheidsduur van drie maanden. Deze certificaten zullen worden afgegeven in het kader van een jaarlijks, voor dat de oogst ter markt komt, vast te stellen voorzieningsprogramma. Importeurs moeten zich verplichten deze certificaten binnen de gestelde termijn te gebruiken en moeten een borgsom storten gelijk aan een deel van het bedrag der heffing. Bij besluit van de Commissie kan de uitgifte van certificaten worden gestaakt als een voortdurende druk op de markt zich manifesteert.

Restituties.

Ten einde de uitvoer naar derde landen van uit granen verkregen veredelingsprodukten te handhaven, moeten de betrokken bedrijven naar het oordeel van de Commissie de beschikking hebben over grondstoffen „tegen prijzen die de concurrerende bedrijven op de wereldmarkt betalen. Dit resultaat wordt bereikt door bij export van de in de landbouwbedrijven en de voedingsmiddelenindustrie uit granen verkregen produkten, onafhankelijk van hun herkomst, het bedrag van de heffing over een overeenstemmende hoeveelheid granen terug te betalen” (deel III, granen, blz. 36).

U kunt Uw beleggingsrisico

verdelen over ruim 150 vooraanstaande
ondernemingen

N.V. VEREENIGD BEZIT VAN 1894

BELEGINGSMAATSCHAPPIJ
WESTERSINGEL 84 - ROTTERDAM

(Advertentie)

De vraag die hier rijst is, of „terugbetalen” letterlijk moet worden genomen. Zo ja, wat is dan de betekenis van deze waarborg als de E.E.G. een toestand van volledige zelfvoorziening bereikt (zoals met zachte tarwe reeds meer dan volledig het geval is)? Zo nee, hoe is een dergelijke exportpremie dan te rijmen met de bepalingen van het G.A.T.T.?

Commentaar op deze plannen.

1. De overgangstermijn is te kort.

In de aanhef van dit artikel schetsten wij de grote verschillen in prijzen binnen de E.E.G. en memoreerden wij, dat het in het voornemen ligt, deze prijsverschillen te elimineren waarvoor gebruik zou moeten worden gemaakt van de zgn. structuurpolitiek. Nu is het zo gelegen, dat een dergelijke politiek in hoofdzaak haar middelen moet vinden in ontsluiting, industrialisatie en urbanisatie, ruilverkaveling en het omzetten van marginale gronden in bosgebieden alsmede in voorlichting en onderwijs. Het behoeft wel geen commentaar, dat dit middelen zijn die op lange adem leven, nog daargelaten de omstandigheid dat men t.a.v. de vestiging van industrieën niet willekeurig te werk kan gaan en dat derhalve rekening moet worden gehouden met de feitelijke onmogelijkheid in zekere gebieden om ingrijpende structurele verbetering te bewerkstelligen. Wij laten ook nog daar, dat de houtmarkt momenteel even weinig bemoeiend is als vele der overvoerde agrarische markten.

Om deze redenen zijn wij de opvatting toegedaan, dat het verkorten van de overgangperiode, nog wel voor dat deel van de Europese economie dat een zeer moeilijke problematiek vertoont, in hoge mate onraadzaam is te achten en met klem van de hand moet worden gewezen.

2. Het verband met de Vrijhandelszone mag niet verloren gaan.

Gelijk vermeld, zal Nederland t.a.v. voedergranen met enige delen van België en West-Duitsland als tekortgebied worden aangemerkt. Dit zal ertoe leiden dat de graanprijzen hier voortaan hoger zullen zijn dan elders, een situatie volstrekt contrair aan de tot dusverre heersende situatie.

Deze theoretische conceptie, die aan Von Thünen: „Der isolierte Staat, in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie” doet denken, zou juist zijn indien het vanzelfsprekend was dat Nederland tekortgebied was ten opzichte van het overige deel van de E.E.G., m.a.w. indien het vanzelfsprekend was dat de E.E.G.-landbouw grondstoffenleverancier t.a.v. de Nederlandse veredelende land-

bouw en veredelende industrie was. Dit nu is echter niet het geval. Nederland is een veredelingscentrum in de Noordzee-ruimte, geënt op de aanvoer van grondstoffen van overzee. De landbouwpolitiek van de E.E.G. maakt Nederland wat deze economische activiteit aangaat tot een randgebied.

Men houde hierbij voor ogen:

a. dat de gehele teneur van de voorstellen is, de E.E.G.-landbouw op de Europese markt preferentie te verlenen boven de invoer uit derde landen;

b. dat weliswaar gesteld wordt dat een invoersaldo van granen behouden moet blijven, doch dat het niet reëel is deze stelling als houdbaar te beschouwen, tenzij een zware druk op het prijsniveau zou worden uitgeoefend. Men bedenke hierbij bovendien dat de pogingen om de wijnproductie in overeenstemming te brengen met de vraag wel eens zouden kunnen leiden tot een vergroting van het graanareaal;

c. dat, wanneer de E.E.G. op het stuk van de graanproductie zelfgenoegzaam wordt (en reeds thans zijn hoge dekkingspercentages bereikt), het verlenen van „restituties” bij uitvoer naar derde landen niet wel doenlijk zal blijken.

Gloeilampen

De recente prijsverlagingen van gloeilampen in het Verenigd Koninkrijk, die voor lampen van 25 tot 500 watt 9 tot 26 pCt. bedragen, zijn vnl. een gevolg van daling van de fabricagekostprijs door verbeterde produktiemethoden, aldus „The Financial Times” van 5 oktober jl. Het jaarlijks lampenverbruik bedraagt ongeveer 100 mln. stuks, waaronder begrepen zijn die welke gebruikt worden in de nieuwbouw. De gemiddelde levensduur van een lamp is ongeveer 1.000 uur, zodat veelal slechts huiskamer- en keukenlampen ieder jaar moeten worden vervangen; zo gezien is de markt dus vrij beperkt.

Toch meent men dat deze markt nog wel voor uitbreiding vatbaar is. De tendens naar indirecte verlichting en naar diverse vormen van lichtkronen met meer lampen kan er nl. toe leiden dat een deel van het publiek gaandeweg meer lampen gaat kopen. Bovendien is er een onmiskenbare tendens naar het gebruik van sterkere lampen; de omzet van 25 watt lampen daalt maar de 150 watt lamp, die enkele jaren geleden heel weinig werd verkocht, bereikt thans een veel groter marktaandeel.

Vermoedelijk is de 100 watt lamp thans de meest populaire, terwijl het enkele jaren geleden nog de 60 watt lamp was. Deze verschuiving komt ook tot uiting in de prijsverlagingen; deze waren voor de 100-150 watt lampen het grootst. In vele gevallen wordt de prijs thans niet bepaald door de sterkte van de lamp maar door de omvang van de afzet. Zodoende kan het zijn dat een 15 watt lamp duurder is dan een 60 watt lamp en dat de 100 watt lamp goedkoper is dan die van 75.

Men houde verder voor ogen dat voor menige vorm van veredelende landbouw de vestigingsplaats in hoge mate bepaald is door de weg van het produktiegebied der grondstof naar het consumptiegebied der eindprodukten. Met name lijkt ons dit van belang voor de pluimvee-sector, met de eieren toch voor 65 pCt. of meer veredeld veevoeder representeren. Voor het binnen-Europese verkeer, zeg de afzet in het Westduitse industriegebied, achten wij een verschuiving, indien de Brusselse voorstellen gerealiseerd worden, naar streken tussen de grondstoffengebieden, zeg Frankrijk en Midden Duitsland, en dit industriegebied zeer wel denkbaar.

Zou deze ontwikkeling om zich heen grijpen dan zou wel eens het gevolg kunnen zijn, dat de veredelende landbouw van Nederland verschrompelde en Nederland zou ophouden een uitgesproken tekortgebied te zijn. Het is voor Nederland van het grootste gewicht dat zijn centrale ligging in de Noordzee-ruimte behouden blijft, om welke reden wij een verbreking van de band tussen E.E.G. en de Vrijhandelszone als verderfelijk menen te moeten aanmerken.

3. De heffingen dienen vervangen te worden door een systeem van een matig vast invoerrecht en areaaltoeslagen.

Het oogmerk van het systeem van heffingen is tweeledig en wel enerzijds om een prijsafstand teweeg te brengen tussen de wereldmarkt en de E.E.G., anderzijds om stabiliteit te geven aan het inkomen van de akkerbouwers.

Gelijk gezegd zullen de heffingen berekend worden uit het verschil tussen de sluisprijs en de gunstigste offerten uit derde landen. Het verbrokkelde karakter van de wereldmarkt betekent dat ook partijen tegen belangrijk hogere prijzen kunnen worden aangeboden. De heffing, die een maximale hoogte heeft, zal echter van alle partijen worden geheven. Dit zal de invoer extra belemmeren en een stimulans te meer vormen voor de ook door de Commissie als ongewenst aangemerkte uitbreiding der Europese graanproductie.

Het systeem van monopolieheffingen, met alle eigenaardigheden van dien, zoals het fixeren, het veranderen van het tarief, is bij de importeurs weinig geliefd en wordt door menigeen in deze groep als een afzonderlijk risicoelement ondervonden. Het heeft voorts tot gevolg, dat de verwerkende bedrijfstakken hoge aankooprijzen van graan te dragen krijgen en dat de moeilijkheden van een bevredigende restitutie c.q. compensatieregeling zich aankondigen.

Het wil ons nu voorkomen dat op veel doeltreffender wijze aan de oogmerken van de Europese Commissie zou worden voldaan, indien men zou komen tot een matig vast invoerrecht, waarmee een zekere prijsafstand tussen wereldmarkt en E.E.G. zou worden gehandhaafd, terwijl voorts, om aan het inkomen der akkerbouwers een zekere mate van stabiliteit te geven, met areaaltoeslagen zou worden gewerkt. Dit zou het voordeel bieden, dat met regionale kostprijsverschillen (die in Frankrijk, Duitsland en Italië zeer groot zijn) beter rekening zou kunnen worden gehouden. Voorts zou het tot elkander brengen der onderscheiden producentenprijzen gemakkelijker kunnen worden bereikt. Men kan immers dergelijke toeslagen aanpassen aan het verloop van de structuurpolitiek. Ten slotte zouden de bezwaren en moeilijkheden die een systeem van heffingen aankleven, en waarvan hierboven melding werd gemaakt, worden vermeden.

Wageningen.

Prof. Dr. Th. L. M. THURLINGS.

Bij de beoordeling van de vraag, of de oesterproef in het Veerse Gat doorgang moet vinden, moet er rekening mede worden gehouden, dat de economische betekenis voor Nederland van de oester- en mosselcultuur op de Zeeuwse stromen de op zichzelf geenszins geringe financiële resultaten overtreft. Bij een negatieve beslissing zal de schade van het prijsgeven van deze cultures achteraf nog aanzienlijk hoger blijken te zijn dan uit de huidige opbrengstcijfers blijkt, daar o.a. de totstandkoming van de Euromarkt tal van nieuwe mogelijkheden voor deze cultures opent. Uitgaande van een investering van f. 9 mln. voor de oesterproef en een rentevoet van 4½ pCt., bedraagt de jaarlijkse rentelast van het project f. 405.000. Voorzichtig geraamd kan hiertegenover als bate een bedrag van f. 842.500 worden gesteld. Hieruit volgt, dat de oesterproef ook privaat-economisch rendabel zal zijn, temeer daar de aan te brengen voorzieningen ook na afloop van de proefnemingen bruikbaar blijven. Het is dan ook zeer te hopen, dat de Regering tot uitvoering van de proeven in het Veerse Gat zal besluiten, daar zonder deze proeven de mogelijkheden tot voortzetting der cultures niet kunnen worden beoordeeld.

Het oester- en mosselbedrijf heeft in de afgelopen decennia maar weinig gedaan om de aandacht van brede lagen van onze bevolking op zich te richten. Pas in de allerlaatste tijd werden pogingen in het werk gesteld om hierin verandering te brengen. In dit verband kan worden gewezen op de publikatie van het rapport „De economische betekenis voor Nederland van de oester- en mosselcultuur op de Zeeuwse stromen”, dat in opdracht van een aantal vooraanstaande oester- en mosselkwekers werd uitgebracht door de Stichting voor economisch onderzoek van de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam.

Waarschijnlijk houdt de geringe ruchtbaarheid, welke vanouds aan de werkzaamheden in deze cultures werd gegeven, verband met het feit, dat de afzet voor circa 95 pCt. naar het buitenland — vooral naar België, Frankrijk en Duitsland — gaat. De eenzijdige oriëntering op het afzetgebied in het buitenland en het achterwege laten van reclame-activiteit in het binnenland moge commercieel verantwoord zijn geweest, politiek gezien blijkt het een blunder van betekenis. De huidige generatie van Nederlanders kent de Zeeuwse cultures niet en kan hun economische betekenis moeilijk overzien. Niettemin zal de Nederlandse volksvertegenwoordiging over het al of niet voortbestaan van de cultures in de toekomst moeten oordelen. De beslissing over de oesterproef in het Veerse Gat vormt daarbij de eerste stap.

De economische betekenis der cultures overtreft de op zichzelf geenszins geringe financiële resultaten, omdat voor de uitoefening van de oester- en mosselcultuur vrijwel geen grondstoffen behoeven te worden ingevoerd, zulks in tegenstelling tot de meeste industrieën, die voor hun grondstoffen voor een belangrijk deel op het buitenland zijn aangewezen. Bovendien zijn de cultures zowel als de hulpbedrijven zeer arbeidsintensief. Bij de beoordeling van de opbrengst van de oester- en mosselcultuur moet men er dus rekening mee houden, dat de toegevoegde waarde hoog is. Voor het jaar 1958 bedroeg de opbrengst van de uitvoer van oesters bijna f. 4 mln., terwijl die van mosselen ruim f. 10,5 mln. beliep. Bovendien werd nog voor ruim f. 1,7 mln. aan conserven (voornamelijk mosselen) uitgevoerd (zie jaarcijfers 1958 van het Ministerie van Landbouw en Visserij).

Economische vraagstukken rond de oesterproef

De totstandkoming van de Euromarkt opent tal van nieuwe mogelijkheden voor de cultures, te meer omdat de landen van de Euromarkt voor de schaal- en schelpdiersector vrijwel het enige afzetgebied vormen. Reeds nu is, zoals uit onderstaande cijfers blijkt, de invloed van de verruimde invoermogelijkheden in de landen van de Euromarkt bij de afzet van oesters merkbaar.

Afzet van oesters
(aantal stuks)

Landen	September 1958	September 1959
België	1.461.777	1.513.145
Duitsland	149.490	179.650
Frankrijk	—	178.590
Engeland	126.546	227.450
Nederland	137.516	149.786
Overige landen	32.150	48.250
Totaal	1.907.479	2.296.871

In een jaar tijds is de afzet dus met ruim 20 pCt. toegenomen. Het is meer dan waarschijnlijk dat deze ontwikkeling zich in de komende jaren in versterkte mate zal voordoen. Het heeft daarom zin de gevolgen hiervan na te gaan.

In de eerste plaats zal zij waarschijnlijk tot verschuivingen binnen de cultures leiden, bijv. op het terrein van de pannecultuur. Deze cultuur, welke in kleine bedrijven wordt beoefend door het uitzetten van met kalk bestreken dakpannen waarop de oesterlarven zich in het voortplantingsseizoen vasthechten, kan in de toekomst meer lonend worden, omdat de vraag naar jonge oesters zal toenemen. De laatste jaren moesten de panoesters dikwijls voor afbraakprijzen worden verkocht, omdat de grote oesterkwekers hun behoeften aan jonge oesters al uit eigen collecteurspercelen, waar schelpen als collecteurs worden gebruikt, hadden kunnen bevredigen. Alleen wanneer de pannekweker de mogelijkheid had om de panoesters op een ander perceel tot halfwas of volwassen oesters op te kweken kon dit nadeel worden ontgaan. Ook indien de collecteurspercelen van de grote kwekers een jaar onvoldoende oesterbroed opleverden, konden de pannekwekers hun oesterbroed wel voor lonende prijzen verkopen. Het laat zich aanzien, dat deze situatie voortaan bij de verruimde afzetmogelijkheden voor consumptie-oesters meer regel dan uitzondering zal worden.

Ook het feit dat door de voltooiing van het Drie-eilandenplan een gedeelte van de pannegronden in de Zandkreek voor de kwekers verloren zal gaan, belooft voor de overblijvenden een betere afzet. Vooral omdat het kweken van goede consumptie-oesters vier à vijf jaar in beslag neemt, zal men zijn hoeveelheden jonge oesters tijdig aan de te verwachten grotere afzetmogelijkheden moeten aanpassen. Voorts zal de tot nu toe dikwijls felle naijver tussen de kwekers en de exporteurs en de exporteurs onderling aan scherpte inboeten, omdat men de gehele voorraad consumptieoesters zonder veel moeite zal kunnen plaatsen. Het is dan ook waarschijnlijk dat in de komende periode betere prijzen zullen worden gemaakt.

Zowel de oester- als de mosselhandel zijn overwegend gevestigd te Yerseke. Aan de aanwezigheid van de verwaterplaatsen, d.w.z. percelen waarop de schelpdieren het binnengekregen zand kunnen kwijtraken, en aan de betrekkelijk gunstige ligging ten opzichte van de afzetgebieden, die overwegend per vrachtauto worden bediend, dankt Yerseke zijn sterke positie. De verwaterplaatsen zijn voor de handel van zeer grote betekenis door de kwaliteitsverbetering door inwendige reiniging en door de voorraadvorming die zij mogelijk maken. Men komt zo op het gunstigste moment op de markt. Het aantal plaatsen dat aan de voorwaarden voldoet om als verwaterplaatsen geschikt te worden gemaakt is klein, gezien de bacteriologische en andere eisen die hieraan worden gesteld.

Het voorgaande maakt het begrijpelijk dat ook een groot deel van de hulpindustrieën van de oester- en mosselcultuur te Yerseke zijn gevestigd. De mosselcultuur is aanmerkelijk meer gemechaniseerd dan de oestercultuur; de technische ontwikkeling zet zich hier nog steeds voort. Aan het uitwendig reinigen van de mosselen, die vers worden geleverd, wordt steeds meer aandacht besteed. Alleen al te Yerseke zijn momenteel acht mosselschoonderijen gevestigd, waarin in augustus 1959 niet minder dan 130 mannen werkzaam waren. Men is de laatste jaren begonnen met het leveren van mosselen in plastic zakjes, waardoor nieuwe mogelijkheden voor de export werden geopend. De vanouds bekende mosselconservenindustrie breidt zich eveneens gestadig uit. Evenals bij de oesters streeft men er bij de mosselen naar om de kwaliteit zo hoog mogelijk op te voeren. De vraag neemt daardoor sterk toe, waarbij een beter en sneller vervoer tevens het afzetgebied verruimt.

Deze invloeden, gevoegd bij de perspectieven welke de Euromarkt biedt, leiden tot hooggespannen verwachtingen. Daar komt nog bij dat onze produktiekosten voor platte oesters beneden die van Frankrijk liggen, terwijl de afstand ten opzichte van de afzetgebieden, vergeleken met de Franse produktiecentra, niet ongunstig is. Men moet zich er daarom voor hoeden, de huidige opbrengsten van de oester- en mosselcultuur als een stabiele factor te beschouwen. Wat de mosselen betreft, bestaat de mogelijkheid de produktie in de Waddenzee nog te vergroten, terwijl Zeeland de gevolgen van de mosselparasiet, welke na 1949 grote schade aanrichtte, langzaam te boven begint te komen. Voor het komende seizoen wordt een produktie voor Zeeland van 150 à 200.000 mosselton (van 100 kg per ton) niet voor onmogelijk gehouden. De huidige produktie van de Waddenzee schommelt met vrij grote afwijkingen rond de 400.000 mosselton. Ook voor de oesters wordt nog een belangrijke uitbreiding van de produktie mogelijk geacht.

Bij de beoordeling van de vraag, of de oesterproef in het Veerse Gat al of niet doorgang kan vinden, moet met

het bovenstaande terdege rekening worden gehouden. Bij een negatief besluit zal de schade van het prijsgeven van de cultures achteraf nog aanzienlijk hoger blijken te zijn dan uit de huidige opbrengstcijfers blijkt. Het is daarom van het grootste belang dat alles in het werk wordt gesteld om een dergelijke fatale ontwikkeling te voorkomen.

Bij de oesterproef gaat het voornamelijk om twee levensstadia van de oester:

1. de ontwikkeling van ei tot „vastzittend broedje”;
2. de ontwikkeling van „broedje” tot consumptie-oester.

Het eerste stadium werd in het oesterlaboratorium te Wemeldinge onderzocht, waarbij hoopgevende resultaten werden bereikt. Het bleek mogelijk onder kunstmatige omstandigheden 13,5 pCt. van de, in een cultuur aanwezige, oesterlarven tot vasthechten te bewegen. Wanneer de helft hiervan in leven zou blijven is het resultaat reeds 2.000 maal beter dan onder natuurlijke omstandigheden in de Oosterschelde voorkomt ¹⁾.

Ook werd reeds een aanvang gemaakt met het onderzoek naar het tweede levensstadium, o.a. door het ophangen van korven met oesters op verschillende punten in Zeeland. Gebleken is dat onder gunstige voedselomstandigheden veel geringere stroomsnelheden voor het opkweken van oesters nodig zijn dan voorheen werd aangenomen. Voor het nemen van oesterproeven op grotere schaal, welke in elk geval nodig zijn indien men wil nagaan of voortzetting van de cultures op commerciële basis mogelijk zal blijken, is dit laatste van groot belang. Bij geringe stroomsnelheden zal misschien met een kleiner en dus goedkoper inlaatwerk kunnen worden volstaan, hetgeen de kans dat de oesterproef op grotere schaal doorgaat, vergroot.

Het is van groot belang dat de beslissing of de oesterproef doorgang zal vinden niet te lang uitblijft, daar de proefnemingen een aantal jaren in beslag zullen nemen. Het duurt vier à vijf jaar voor een oester consumptierijp is. Bovendien moeten bij een gunstig resultaat van de proeven nog maatregelen worden genomen om de cultures bijv. in de Grevelingen te kunnen voortzetten. Ook de voorbereiding daarvan zal tijd kosten, terwijl hiervoor vrij omvangrijke voorzieningen nodig zullen zijn. Hoe de uitslag van de proefnemingen in het Veerse Gat ook uitvalt, de aldaar gedane investeringen zullen na de proef niet waardeloos worden, omdat het proefgebied kan worden gebruikt voor het verwateren van mosselen uit de Waddenzee, voor het onderbrengen van de kreeftenparken en wellicht voor het kweken van oesters.

Dat het belang van een eigen oesterteelt door andere landen wordt ingezien, moge blijken uit de steun, die van Belgische zijde is toegezegd voor pogingen om de Vlaamse oesterteelt te doen herleven. In de spuikom bij Oostende worden reeds met succes oesters gekweekt. Deze pogingen, welke nog niet tot commerciële resultaten hebben geleid, zullen nu met regeringssteun worden voortgezet en uitgebreid. Vóór 1914 kende men langs de Belgische kust oesterteelt, welke in de oorlog 1914-1918 verloren ging.

De kosten van de oesterproef in het Veerse Gat zullen, bij een kweekkanaal van ca. 2,5 km lengte, volgens een voorlopige berekening van de Provinciale Waterstaat, ongeveer f. 10 mln. vergen. Bij de beantwoording van de vraag, of deze kosten verantwoord zijn moet worden vooropgesteld, dat de uitvoering van de werken ongeveer f. 1

¹⁾ Zie de artikelen van A. G. Vlasblom en van A. C. Drinkwaard in de „Visserijwereld”, 1958, 17, no. 35, blz. 11 en 13.

mln. goedkoper zal uitvallen indien de benodigde voorzieningen tot stand komen voor de afsluiting van het Veerse Gat een feit is geworden.

Uitgaande van een investering van f. 9 mln. voor de oesterproef en een rentevoet van $4\frac{1}{2}$ pCt., bedraagt de jaarlijkse rentelast van het project f. 405.000. Hier kunnen de volgende baten tegenover worden gesteld: in het jaar 1958 bracht de export van kreeften (exclusief het binnenlands verbruik) een bedrag van ruim f. 3 mln. op. Indien we de winstmarge hierop op ca. 5 pCt. ramen, hetgeen stellig niet aan de hoge kant is, dan bedraagt de winst over 1958 ongeveer f. 150.000.

De kreeftenparken zullen zonder twijfel naar het Veerse Gat kunnen worden overgebracht en zodoende voor Zeeland worden behouden, indien de oesterproef aldaar doorgaat. Dat de kreeftenvangst in de Oosterschelde na afsluiting van deze zeearm zal komen te vervallen vormt daarbij geen bezwaar, omdat deze in vergelijking met de jaarlijkse omzet van zeer ondergeschikte betekenis is. Het overgrote deel van de verhandelde kreeft wordt ingevoerd uit Engeland en Noorwegen.

Voorts zal de verwatering van mosselen naar het proefbassin kunnen worden verplaatst. Jaarlijks worden gemiddeld 550.000 mosselton uit Zeeland en de Waddenzee tezamen aangevoerd welke voor het overgrote deel te Yerseke worden verwaterd, omdat goede verwaterplaatsen in de Waddenzee nog ontbreken. Het is te verwachten dat pogingen zullen worden gedaan om tot verwatering van mosselen in de Waddenzee te komen, hoewel hieraan, o.a. in verband met het geringe getijverschil, grote bezwaren en hoge kosten verbonden zullen zijn. Blijft dan nog het feit, dat Zeeland ten opzichte van het afzetgebied in België, Frankrijk en Engeland veel gunstiger is gelegen dan de noordelijke provincies. Het behoud van verwaterplaatsen in Zeeland zou dan ook grote voordelen bieden ondanks het extra transport.

Blijkens het rapport van de Provinciale Commissie Schaal- en Schelpdiercultuur in Zeeland, dat in februari 1959 werd uitgebracht, bedroeg het netto overschot, vermeerderd met het loon voor eigenaren en zoons, plus sociale voorzieningen, gedurende de laatste zeven jaren

ca. 35 à 40 pCt. van de bruto opbrengst per mosselton. Uitgaande van een gemiddelde prijs per mosselton voor de kweker van f. 11 à f. 12 betekent dit een bedrag van ca. f. 4 per mosselton. Aangenomen dat ongeveer 20 pCt. van de bruto opbrengst per mosselton consumptiemosselen aan de aanwezigheid van goede verwaterplaatsen kan worden toegeschreven, dan betekent dit per mosselton een bedrag van f. 2,30 of meer dan de helft van de winst, die ca. f. 4,— per mosselton bedraagt.

Om de totale betekenis van de verwatering per jaar te benaderen moet de gehele aanvoer van consumptiemosselen in Nederland, groot 550.000 mosselton, met f. 2,30 worden vermenigvuldigd. De uitkomst hiervan is f. 1.265.000 per jaar. Zelfs al zou slechts de helft van deze mosselen in de toekomst in het Veerse Gat worden verwaterd, dan betekent dit altijd nog een winst van f. 632.500 per jaar.

Ten slotte zal het eveneens mogelijk blijken in het proefbassin op redelijke schaal oesters te kweken. De resultaten van de proefnemingen in het oesterlaboratorium te Wemeldinge, voor zover thans bekend, rechtvaardigen stellig deze hoop. Onder de heersende omstandigheden kunnen op ongeveer $\frac{1}{3}$ ha goede grond in de Oosterschelde, blijkens het rapport van de eerder genoemde Provinciale Commissie Schaal- en Schelpdiercultuur, ca. 4.000 kg oesters worden uitgezaaid. Indien deze oesters worden opgekweekt tot consumptie-oesters, waarvoor een tijdvak van 4 à 5 jaar nodig is, dan is de netto opbrengst, na aftrek van de kosten van zaaien, verzaaien, opvissen, sorteren, reinigen, pacht van het perceelsgedeelte enz., ongeveer f. 1,50 per kg. Hierbij wordt uitgegaan van de veronderstelling dat de partij oesters weliswaar in aantal verandert, maar in gewicht gelijk blijft. Na vier jaren zijn er dus nog 4.000 kg volwassen oesters over, welke een winst van globaal f. 6.000 opleveren.

Wanneer men in het proefbassin elk jaar van $3\frac{1}{3}$ ha goede oestergrond consumptie-oesters kan oogsten onder de bovenomschreven omstandigheden, dan bedraagt de winst hierop $10 \times f. 6.000$ is f. 60.000 per jaar. Om deze jaarproductie te kunnen halen zou men dan voor de oesterproef een oppervlakte van ten minste $4 \times 3\frac{1}{3}$ ha is 13 à 14 ha oestergrond nodig hebben.

De bovenomschreven veronderstellingen zijn geenszins optimaal. Het is zelfs waarschijnlijk, dat men, gezien de geboekte vooruitgang bij het oesteronderzoek te Wemeldinge, tot veel gunstiger resultaten zal komen. Wanneer de baten op bovenomschreven wijze verkregen na aftrek van de kosten in het proefbassin in het Veerse Gat ten slotte worden opgeteld dan blijkt, dat zij tezamen, op voorzichtige wijze geraamd, f. 150.000 + f. 632.500 + f. 60.000 is f. 842.500 zullen zijn. Dit is beduidend meer dan de rentelast ad f. 405.000 van het voor de proeven te investeren bedrag. Hieruit volgt, dat de proeven ook op privaateconomische gronden rendabel zullen zijn. Temeer, daar de aangebrachte voorzieningen ook na afloop van de eigenlijke proefnemingen bruikbaar blijven.

Over het al of niet uitvoeren van de overplaatsing van de oestercultuur naar de Grevelingen kan men zich dan later beraden, indien de uitslag van de experimenten in het Veerse Gat over een aantal jaren kunnen worden beoordeeld. Het is dan ook zeer te hopen, dat de Regering tot uitvoering van de proeven in het Veerse Gat zal besluiten. De tijd dringt, want zonder deze proeven zal in ieder geval de oestercultuur voor ons land als verloren moeten worden beschouwd.

Middelburg.

Drs. E. VAN BEUSEKOM.

Deviezeninkomsten van de Britse scheepvaart

Door de „General Council of British Shipping” werd in 1953 een enquête ingesteld naar de inkomsten van de scheepvaart over 1952. Dit jaar vond een dergelijke enquête plaats naar de resultaten over 1958. Volgens de aldus verkregen gegevens bedroegen de netto-deviezeninkomsten in 1958 £ 135 mln., tegen £ 221 mln. in 1952. Hoewel 1952 eveneens een jaar was met dalende vrachtprijzen was het een veel beter jaar dan 1958 toen een voortdurende baisse de vrachtenmarkt beheerste. Volgens „The Economist” van 10 oktober jl., waaraan deze cijfers zijn ontleend was de index der reischarter-tarieven in 1958 gemiddeld 33 pCt. en die der tijdcharter-tarieven 45 pCt. lager dan 1952. De hausse in de scheepvaart lag tussen deze twee jaren in.

Het nastreven van waardevast pensioen door koppeling aan een index van lonen en/of prijzen moet als een noodmaatregel worden gezien. Indexatie, neemt nl. de oorzaak van het niet waardevast zijn van het geld niet weg, doch doet dit kwaad eerder toenemen. Voor pensioenuitkeringen, die in meerdere of mindere mate boven de nationale bodemvoorzieningen (A.O.W. en A.W.W.) uitgaan, zal de koopkrachtcorrectie afhankelijk moeten zijn van de in de produktiviteit beschikbaar blijkende bestedingsruimte en de verdeling daarvan tussen de werkenden en de niet meer werkenden, een en ander in navolging van de loonontwikkeling, hetzij met differentiatie per groep dan wel op meer uniforme nationale basis. Indien onvoldoende bestedingsruimte beschikbaar zou blijken om voor de hogere pensioeninkomens koopkrachtcompensatie te verstrekken in dezelfde verhouding als voor het bodempensioen zou voor de hogere bestanddelen van het pensioeninkomen eventueel een geleidelijk afnemend percentage koopkrachtcorrectie kunnen worden gehanteerd.

Waardevast pensioen

De roep om waardevast pensioen is een teken des tijds, nu na twee wereldoorlogen en de gevolgen daarvan op velerlei gebied onzekerheid en onveiligheid ons belagen. De term waardevast pensioen suggereert echter zekerheid en veiligheid en is daarmee een uitermate dankbare en pakkende leuze, die er bij de belanghebbenden zonder meer ingaat. Ook het feit, dat onze nationale bodemvoorzieningen (A.O.W. en A.W.W.) door hun koppeling aan een index van het loonpeil een waardevast karakter dragen, vormt een sterke stimulans voor de roep om waardevast pensioen.

Niettemin is het probleem van de waardevastheid van pensioenuitkeringen, waaronder in dit verband moet worden verstaan het aan de hand van een index van lonen en/of prijzen *automatisch* meebewegen van het pensioenpeil, voor onze nationale huishouding een zaak van zeer ingrijpende en allerminst onschuldige aard. Het is daarom wel nodig deze problematiek niet alleen te benaderen vanuit de vanzelfsprekendheid van sociale of politieke wenselijkheid. Allereerst nodig is hier zakelijke analyse en prognose door bij uitstek deskundigen met toetsing ook aan economische en financiële realiteiten, die zich niet laten verloochenen.

Met vooropstelling derhalve van de noodzaak van deskundig onderzoek wil dit betoog slechts bij wijze van knipperlicht en zonder enige pretentie van deskundigheid of volledigheid wijzen op enkele facetten, die meer aandacht verdienen, dan daaraan tot dusver ten deel viel.

Het op zichzelf zeer begrijpelijke verlangen naar waardevast pensioen dankt zijn ontstaan aan het feit, dat de koopkracht van het geld *niet* waardevast blijkt. Met waardevast geld immers zou ook het pensioen waardevast zijn. Helaas is het omgekeerde niet het geval. Waardevast pensioen schept geen waardevast geld. Integendeel. Het beschikbaar stellen van een grotere geldhoeveelheid ter compensatie van de waardedaling van het geld en zulks in het bijzonder voor pensioenuitkeringen, d.w.z. voor consumptieve besteding, levert geen reële tegenwaarde voor de grotere geldhoeveelheid op. Deze tegenwaarde zal dus ergens uit produktiviteitsstijging moeten worden opgebracht en zo niet, als overbesteding de koopkracht van het geld verder

aantasten. Koppeling van de koopkracht van pensioenuitkeringen aan een index van lonen en/of prijzen houdt immers geen waarborg in voor een evenwichtige verhouding tussen middelen en bestedingen. Het bij prijsstijging scheppen van koopkracht voor consumptieve besteding zal daarom eerder stimulerend dan corrigerend op de conjunctuur inwerken en daarmee leiden tot het paradoxale gevolg, dat juist de waardevastheid van het pensioen de *onvastheid* daarvan bevordert door het inflatoir effect:

Een en ander geldt evenzeer voor de waardevastheid van onze nationale bodemvoorzieningen. Deze beogen echter slechts de verzorging van een minimaal levenspeil, dat geen marge bevat voor consumptiebeperking, zodat dit minimale peil bij daling van de geldswaarde toch in een of andere vorm ten laste van de nationale huishouding moet worden opgebracht. De bodemvoorzieningen immers onderscheiden zich van normale pensioenregelingen, die een uitvloeisel zijn van een loondienstverhouding, door twee kenmerken:

1. het bodempensioen is een volksverzekering ten behoeve van ieder lid der volksgemeenschap en ten laste van die gemeenschap;
2. het bodempensioen voorziet slechts in een minimaal verzorgingspeil, dat in een moderne sociale samenleving in een of andere vorm toch moet worden opgebracht.

De waardevastheid van de bodemuitkeringen drukt daarmee als een sociale last van primaire orde op de nationale huishouding.

Pensioenregelingen echter uit hoofde van een loondienstverhouding zijn:

1. geen volksverzekeringen, doch zeer gedifferentieerde groepsregelingen, ten behoeve van en ten laste van de groep belanghebbenden;
2. zij beogen een verzorging, die in het algemeen is gerelateerd aan het genoten looninkomen met alle daarin voorkomend niveauverschil.

Het pensioen is in deze gevallen derhalve een uit het loon voortvloeiende uitkering en zowel loon als pensioen worden uit de produktiviteit van de betreffende groepsgemeenschap opgebracht. Waardevastheid van deze pen-

sioenuitkeringen zal daarom primair ten laste van de betreffende groepsproductiviteit moeten komen.

Als maatstaf voor deze productiviteit kan daarbij worden uitgegaan van de maatstaf, welke ook voor de loonaanpassing bruikbaar wordt geacht, met dien verstande, dat het totaal beschikbare bestedingsvolume dan aan de hand van een verhouding tussen de totale loonsom en de totale pensioensom zal moeten worden verdeeld tussen de nog produktieven en de niet meer produktieven van de groep.

In deze vorm zou waardevast pensioen derhalve mogelijk zijn door een reductie van de voor de nog werkenden beschikbare loonruimte ten behoeve van de pensioenen van de niet meer werkenden. Zulks zal echter van de nog werkenden een behoorlijke mate van offerbereidheid vergen en wel te meer, naarmate bij toenemende vergrijzing van de bevolking de verhouding tussen het werkende en het niet meer werkende deel voor de werkenden ongunstiger wordt. Bedoelde op zichzelf reeds niet constante verhouding zal bovendien bij de diverse productiegroepen belangrijke onderlinge verschillen kunnen vertonen.

Om deze redenen en met het oog op de bevordering van de productiviteit zal daarom niet alleen de beschikbare bestedingsruimte maar ook de verdeling daarvan voor incidentele beoordeling en beleid vatbaar moeten blijven en verdient het ook in deze figuur geen aanbeveling de waardevastheid van het pensioen te binden aan een automatisch werkende index.

Voor de groep van de ambtelijke pensioenen lijkt het criterium van de productiviteit moeilijker hanteerbaar, omdat de produktieve waarde van de ambtelijke taak niet nauwkeurig meetbaar is en ook minder direct afhankelijk schijnt van rendabiliteit. Toch moet worden aangenomen, dat het overheidsapparaat een verkeersregelende functie vervult in het geheel van onze nationale productiviteit, in welk geval aan deze overheidstaak moet worden toegerekend, bijv. aan de hand van de totale loonsom, een evenredig deel van de totale nationale productiviteit.

In deze gedachtengang zou dan ook de waardevastheid van de ambtelijke pensioenen moeten worden opgebracht uit vorenbedoeld aan het overheidsapparaat toe te rekenen aandeel in de totale nationale productiviteit met overeenkomstige verdeling van de in totaal beschikbare bestedingsruimte tussen de nog werkenden en de niet meer werkenden.

Het zonder meer ten laste van de algemene middelen brengen van de waardevastheid van de ambtelijke pensioenen is daarom aanvechtbaar op de volgende gronden:

a. het buiten verband met de productiviteit scheppen van consumptieruimte voor de ambtelijk gepensioneerden zal een inflatoire uitwerking hebben ten koste van de gehele nationale gemeenschap;

b. de ambtelijke gepensioneerden zouden daardoor niet slechts een bevoorrechte zekerheid genieten ten opzichte van alle andere bejaarden doch zelfs mede *ten laste* van de overige bejaarden;

c. waardevastheid voor de ambtelijke pensioenen zal een stimulans vormen voor waardevastheid ook van de overige pensioenen, waarmede weliswaar de rechtsgelijkheid zal worden gediend doch ook het inflatoire effect zal worden vergroot;

d. zeer bedenkelijk zal ook zijn het psychologisch effect van vorenbedoelde waardevastheid, te weten verdere inflatie van de zo nodige weerstand tegen inflatie.

Een en ander wijst in de richting, dat aanvullende waarde-
vastheidsuitkeringen aan gepensioneerden, welke zouden

uitgaan boven het minimale verzorgingspeil van de bodemvoorzieningen, slechts verantwoord zijn:

a. groepsgewijze, voor zover zij in de groepsproductiviteit kunnen worden opgevangen of

b. op uniforme nationale basis aan alle pensioentrek-
kenden, voor zover de nationale productiviteit daarvoor
ruimte biedt.

In beide gevallen zal ook dan echter van waardevast pensioen in de vorm van een koppeling aan een index van lonen en/of prijzen niet gesproken kunnen worden, aangezien zowel het beschikbaar zijn van de benodigde bestedingsruimte alsook de verdeling daarvan voor incidentele beoordeling en beleid vatbaar moeten blijven en daarom niet gebonden kunnen worden aan een automatisch dwingende index.

Ook de ervaringen in het buitenland met indexatie als boven bedoeld manen tot grote voorzichtigheid. Want de koopkrachtcorrecties, die met de indexatie worden beoogd, blijken telkens te meer illusoir naarmate zij meer worden toegepast. Zulks is eigenlijk niet verwonderlijk, aangezien in de economische en monetaire sfeer zoveel factoren elkaar onderling beïnvloeden, dat een automatisch meebewegen aan de hand van een index van één of slechts enkele factoren (lonen en/of prijzen) het behoud van evenwichtige verhoudingen in het gehele complex niet kan verzekeren.

Terugkerende op ons uitgangspunt lijkt de beste waarborg voor waardevast pensioen voorshands gelegen in de primaire noodzaak van waardevast geld, waarmede dan niet alleen de pensioentrekenden maar allen, die voor hun levensonderhoud afhankelijk zijn van gefixeerde geldbedragen, gebaat zullen zijn.

Het nastreven van waardevast pensioen door koppeling aan een index van lonen en/of prijzen moet daarom wel als een noodmaatregel worden gezien, die immers de oorzaak van het kwaad, t.w. het niet waardevast zijn van het geld, niet wegneemt doch eerder doet toenemen. Zolang daarom de waardevastheid niet langs de directe en primaire weg van waardevast geld kan worden bereikt, dient het surrogaat van indexatie beperkt te blijven tot gevallen van dwingende sociale urgentie. Het feit, dat voor onze bodemvoorzieningen deze sociale urgentie is aanvaard, betekent nog niet, dat deze sociale urgentie ook moet gelden voor pensioenuitkeringen, die in meerdere of mindere mate boven de bodemvoorzieningen uitgaan.

Als resultaat van onze bodemvoorzieningen kan echter worden aangenomen, dat *tot het bodemniveau* ook voor pensioentrekenden de waardevastheid reeds geldt. Rest dus eigenlijk de vraag of, en zo ja op welke wijze en in welke mate voor de pensioenbestanddelen uitgaande boven het bodemniveau koopkrachtcorrectie mogelijk zou zijn.

Zoals in het voorgaande werd betoogd kan indexatie daarbij niet worden aanbevolen en zal voor de hogere pensioeninkomens de koopkrachtcorrectie afhankelijk moeten zijn van de in de productiviteit beschikbaar blijkende bestedingsruimte en de verdeling daarvan tussen de werkenden en de niet meer werkenden, een en ander in navolging van de loonontwikkeling, hetzij met differentiatie per groep dan wel op meer uniforme nationale basis.

Daarbij zal ook overweging verdienen de vraag, of de verdeling van het voor de pensioentrekenden beschikbare bestedingsvolume verder nog moet worden aangepast aan de in het pensioenniveau reeds aanwezige bestedingsmarge. Het is immers duidelijk, dat voor pensioeninkomens, welke het bodemniveau slechts weinig overschrijden de koop-

krachtcompensatie veel meer betrekking zal hebben op de allereerste levensbehoeften dan voor hogere pensioeninkomens het geval zal zijn.

Uit dien hoofde zou, bijaldien onvoldoende bestedingsruimte beschikbaar zou blijken om voor de hogere pensioeninkomens koopkrachtcompensatie te verstrekken in dezelfde verhouding als voor het bodempensioen, voor de hogere bestanddelen van het pensioeninkomen eventueel een geleidelijk afnemend percentage koopkrachtcorrectie kunnen gelden. Bij een koopkrachtcompensatie van bijv. 10 pCt. voor het bodempensioen zelf, zou dan voor de hogere bestanddelen van het pensioeninkomen de koopkrachtcorrectie kunnen afnemen, bijv. als volgt:

bodempensioen in pCt.	overschrijding van bodempensioen in pCt. daarvan	correctie van bodempensioen in pCt. daarvan	correctie van 1e, 2e, 3e en 4e overschrijding met 100 pCt. van het bodempensioen in pCt. van de betreffende overschrijding					totaal pensioeninkomen in pCt. van bodempensioen	correctie in pCt. van totaal pensioeninkomen
			1e 100 pCt.	2e 100 pCt.	3e 100 pCt.	4e 100 pCt.	verdere overschr.		
100 pCt.	—	10 pCt.						100 pCt.	10 pCt.
100 pCt.	+ 100 pCt.	10 pCt.	+ 8 pCt.					200 pCt.	9 pCt.
100 pCt.	+ 200 pCt.	10 pCt.	+ 8 pCt.	+ 6 pCt.				300 pCt.	8 pCt.
100 pCt.	+ 300 pCt.	10 pCt.	+ 8 pCt.	+ 6 pCt.	+ 4 pCt.			400 pCt.	7 pCt.
100 pCt.	+ 400 pCt.	10 pCt.	+ 8 pCt.	+ 6 pCt.	+ 4 pCt.	+ 2 pCt.		500 pCt.	6 pCt.
100 pCt.	+ 500 pCt.	10 pCt.	+ 8 pCt.	+ 6 pCt.	+ 4 pCt.	+ 2 pCt.	+ 0 pCt.	600 pCt.	5 pCt.
100 pCt.	+ 900 pCt.	10 pCt.	+ 8 pCt.	+ 6 pCt.	+ 4 pCt.	+ 2 pCt.	+ 0 pCt.	1.000 pCt.	3 pCt.

Op een dergelijke wijze zou, bij *automatische* wijziging van het bodempensioen aan de hand van de loonindex, welke tot het bodemniveau ook voor de pensioentrekkenden effect zal sorteren, voor de hogere bestanddelen van het pensioeninkomen, *niet* automatisch doch incidenteel — afhankelijk van de in de produktiviteit beschikbare be-

stedingsruimte — enige koopkrachtcorrectie mogelijk zijn, die dan niet zonder meer dwingend en ongeremd op de conjunctuur wordt losgelaten doch nog voor enige besturing vatbaar blijft.

Nu van de kant van belanghebbenden de waardevastheid van de ambtelijke pensioenen nadrukkelijk aan de orde is gesteld en dit vraagstuk daarmee thans actueel is, terwijl anderzijds deze waardevastheid voor onze nationale huishouding niet van onschuldige aard kan worden geacht, verdient dit actuele probleem in het bijzonder ook de aandacht van deskundigen op economisch en monetair gebied.

Moge deze beschouwing daarom als een knipperlicht wijzen op de nadering van een gevaarlijk verkeerspunt en

ertoe bijdragen, dat van deskundige zijde de nodige aanwijzingen worden gegeven voor een tijdige en juiste koersbepaling ten aanzien van het moeilijke vraagstuk van het waardevast pensioen.

Bilthoven.

Mr. B. A. BROUWER.

EURATOM-KRONIEK

No. 4

Sinds de inwerkingtreding van het verdrag tot oprichting van een Europese Gemeenschap voor Atoomenergie op 1 januari 1958, verscheen in dit blad een drietal kronieken ¹⁾, waarin Dr. H. Riemens een overzicht heeft gegeven van de belangrijkste ontwikkelingen in en om deze Gemeenschap. Schrijver dezes, door de redactie aangezocht in het vervolg deze kroniek te verzorgen, stelt zich voor hierbij, evenals zijn voorganger, niet te streven naar een uitputtende opsomming van alle evenementen in en om Euratom, doch vooral de aandacht te vestigen op die feiten en gebeurtenissen welke illustratief zijn voor de belangrijkste ontwikkelingen op het gebied van de vreedzame toepassing der kernenergie, voor zover deze zich direct of indirect binnen Euratom afspelen.

Allereerst zij de aandacht gevestigd op het, langzamerhand welbekende, feit dat thans wel overal ter wereld wordt ingezien, dat een commercieel rendabele produktie van elektrische energie uit kernsplijting, met de huidige stand der techniek en gezien het overvloedig aanbod van fossiele brandstoffen, voorlopig niet mogelijk is. Voor Euratom heeft dit tot belangrijk gevolg gehad, dat de uitvoering van het programma voor de bouw van energiereactoren, zoals voorzien in het akkoord tussen Euratom en de Verenigde Staten, in tegenstelling tot aanvankelijke opti-

mistische verwachtingen, nog maar nauwelijks van de grond is gekomen.

In dit akkoord, dat op 18 februari 1959 in werking trad, is o.a. een programma opgenomen voor de bouw van een aantal kernenergiecentrales met een totaal vermogen van 1.000 megawatt, welke in 1963 in bedrijf gesteld zouden moeten worden, met uitzondering van twee centrales, waarvan de bouw tot 1965 zou kunnen worden uitgesteld. Om de uitvoering van dit programma te stimuleren verklaarde de Amerikaanse Regering zich bereid bepaalde garanties te geven betreffende de splijtstofvoorziening en de splijtstofcyclus, terwijl bovendien, door bemiddeling van de Eximbank, leningen ter beschikking werden gesteld tot een bedrag van \$ 135 mln. Aan deze opzet lagen voornamelijk twee overwegingen ten grondslag.

In de eerste plaats ging men uit van de veronderstelling, dat in Europa, als gevolg van de schaarste aan conventionele energiebronnen en van de voortdurend sterke stijging der energiebehoeften, het op betrekkelijk korte termijn noodzakelijk zou zijn de kernenergie als aanvullende energiebron toe te passen. Daarbij werd tevens aangenomen, dat de relatief hoge prijzen der fossiele brandstoffen in Europa het mogelijk zouden maken de kernenergie op concurrerende basis op de markt te brengen. Onder deze omstandigheden kon de bouw van een aantal grote, energieproducerende reactoren, terecht worden gezien als een Europees belang.

¹⁾ Zie „E.-S.B.” van 28 mei 1958, 12 november 1958 en 26 augustus 1959.

In de tweede plaats werd overwogen, dat onderzoek en ontwikkeling in de Verenigde Staten gekomen waren in een stadium, waarin ten behoeve van de verdere technische vooruitgang een aantal prototypes op industriële schaal moest worden gebouwd en geëxploiteerd teneinde in de praktijk ervaring op te doen met hun technisch en economisch prestatievermogen. Daar echter in Amerika een overvloed aan goedkope conventionele energie aanwezig is, werd Europa op grond van de hierboven weergegeven opvatting, als het ideale proefterrein voor deze grote reactoren beschouwd.

Op het samenvallen van dit Europees en Amerikaans belang berustte het akkoord tussen Euratom en de Verenigde Staten, voor zover dit voorzag in de bouw van energiereactoren op Euratom-gebied. Toen het echter op de uitvoering aankwam bleek de situatie in Europa op energiegebied grondig gewijzigd. Geen schaarste doch een overproductie aan kolen en olie, met als gevolg dalende prijzen. Bovendien wezen nadere berekeningen uit dat de kosten van elektriciteit uit kernenergie hoger lagen dan aanvankelijk werd gedacht. Het is duidelijk, dat deze factoren weinig bevorderend werkten op de geneigdheid der Europese elektriciteitsproducenten om tot de spoedige bouw van kostbare kernenergiecentrales over te gaan. Dit moge blijken uit de volgende feiten.

Om voor uitvoering in het raam van het programma tussen Euratom en de Verenigde Staten in aanmerking te komen moesten de definitieve projecten vóór 20 oktober 1959 bij de Commissie van Euratom worden ingediend, welke indiening tevens de verplichting inhield, dat de centrales binnen de voorgeschreven termijn zouden worden gebouwd. Zes groepen van elektriciteitsproducenten hadden aanvankelijk medegedeeld belangstelling voor dit programma te hebben. Het betrof hier:

1. de Italiaanse Società Elettronucleare Nazionale (S.E.N.N.);
2. de Duitse Arbeitsgemeinschaft Baden-Württemberg zum Studium der Errichtung eines Kernkraftwerkes (A.K.S.);
3. een Frans-Belgische groep, welke de gemeenschappelijke bouw van een centrale te Givet bestudeert;
4. de Nederlandse Samenwerkende Elektriciteits Producenten (S.E.P.);
5. de Berliner Kraft und Licht Aktiengesellschaft (B.E.W.A.G.);
6. het Belgische Syndicat d'Etude des Centrales Atomiques (S.Y.C.A.), dat de mogelijkheid tot vestiging van een centrale in Mol bestudeert.

Van deze projecten bleek er op 20 oktober 1959 slechts één, te weten dat van de Italiaanse S.E.N.N., definitief te zijn ingediend. De beslissing tot de bouw van deze centrale was overigens reeds geruime tijd geleden gevallen. Wat de overige plannen betreft lijkt op het ogenblik alleen het Duitse A.K.S.-project een kans te maken binnen afzienbare tijd te worden uitgevoerd, waarbij van belang is dat de Duitse Bondsregering een steun van DM 100 mln. heeft toegezegd voor dekking van het onrendabele deel der exploitatie. Alle andere bovengenoemde plannen bevinden zich echter nog in het studie- c.q. voorbereidingsstadium, waarin voorlopig geen definitieve beslissingen te verwachten zijn.

Deze feiten demonstreren duidelijk, dat de toepassing op ruime schaal van kernsplitsing als energiebron voor elektriciteitsopwekking binnen het Euratom-gebied voorlopig nog niet verwacht kan worden. Intussen doet dit niet

af aan de overtuiging van alle betrokkenen, dat op den duur de kernenergie toch onherroepelijk een uiterst belangrijke rol zal moeten gaan spelen bij de voorziening in de gestadig toenemende energiebehoeften van een zich in steeds sterkere mate industrialiserende wereld. Dit leidt dan ook tot de conclusie, dat de aandacht en de beschikbare middelen thans vooral geconcentreerd moeten worden op de gebieden van onderzoek en ontwikkeling.

Dat het aan activiteit op deze terreinen niet ontbreekt, bewijst wederom het akkoord tussen Euratom en de Verenigde Staten. Dit immers kent, behalve het programma voor de bouw van energiereactoren, ook een gemeenschappelijk programma voor onderzoek en ontwikkeling. Dit programma voorziet in de besteding van een bedrag van \$ 100 mln. waarvan Euratom en de Verenigde Staten ieder de helft voor hun rekening nemen. Voor financiering uit dit bedrag komen in aanmerking projecten welke in de eerste plaats gericht zijn op verbetering van het prestatievermogen van energiereactoren en op een verlaging van de kosten van de brandstofcyclus.

Tot nu toe zijn door onderzoekinstellingen en industrieën uit de Euratom-landen en uit de Verenigde Staten reeds ongeveer vierhonderd voorstellen ingediend, waarvan bijna honderd betrekking hebben op gemeenschappelijke Amerikaans-Europese projecten. Al deze voorstellen worden beoordeeld door een gemengde commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van Euratom en de Verenigde Staten, welke commissie tevens beslist welke projecten in aanmerking komen om in het kader van het gemeenschappelijk programma te worden uitgevoerd. Op 22 december 1959 werd medegedeeld, dat op dat tijdstip 23 contracten waren goedgekeurd voor een totaalbedrag van \$ 3,5 mln. Niet ten onrechte wees de voorzitter van de Commissie van Euratom, de heer Hirsch, in een rede welke hij op 4 november 1959 te Washington hield voor het „Atomic Industrial Forum” erop dat deze ontwikkeling aantoonde, dat de industrie aan beide zijden van de Atlantische oceaan vertrouwen heeft in het uiteindelijk succes der kernenergie.

De activiteiten van Euratom op het gebied van onderzoek en ontwikkeling beperken zich overigens niet tot de uitvoering van het gemeenschappelijk programma Euratom-Verenigde Staten. De Gemeenschap heeft de beschikking over een bedrag ter waarde van \$ 215 mln., dat zij gedurende de eerste vijf jaren kan besteden voor onderzoek en ontwikkeling, niet alleen in eigen centra maar ook via contracten of andere vormen van samenwerking met bestaande instellingen, zowel binnen als buiten de Gemeenschap.

Wat de oprichting van een eigen onderzoekcentrum betreft, heeft de Euratom-commissie zich op het standpunt gesteld, dat zij, om tijd en geld te sparen, niet zelf een compleet nieuw centrum diende te bouwen, doch dat zij bij voorkeur moest trachten een of meer bestaande centra over te nemen en deze als Euratomcentra verder onder eigen beheer te exploiteren. Een hertoe strekkende overeenkomst werd in juli 1959 gesloten met de Italiaanse Regering waarbij het Italiaanse centrum te Ispra werd overgedragen aan Euratom. Overeengekomen werd, dat Euratom dit centrum zal uitbouwen tot een omvang, waarbij 1.500 wetenschapsmensen en technici aldaar te werk zullen kunnen worden gesteld. De Italiaanse Regering zal daarbij tot 1963 de kosten van de bouw van laboratoria tot een maximum van \$ 15 mln. voor haar rekening nemen, terwijl Euratom harerzijds voor de uitrusting en exploitatie zorg zal dragen tot een bedrag van \$ 40 mln.

Het in dit centrum uit te voeren onderzoekprogramma zal worden opgesteld door een gemengde Euratom-Italiaanse commissie, waarbij aan de uitvoering van het huidige Italiaanse programma voorrang zal worden verleend.

Deze overeenkomst is intussen nog niet in werking getreden, daar zij door het Italiaanse Parlement moet worden goedgekeurd.

Met Nederland zijn eveneens reeds enige tijd besprekingen gaande over de vestiging van een Euratom-centrum te Petten. De moeilijkheid hierbij is, dat een volledige overdracht van het bestaande R.C.N.-centrum aldaar tot consequentie zou hebben, dat het R.C.N. niet meer de beschikking zou hebben over een eigen centrum voor de uitvoering van een speciaal op de Nederlandse mogelijkheden en behoeften gericht onderzoekprogramma. Bovendien zou het, gezien de eisen welke aan de ligging van een dergelijk centrum moeten worden gesteld alsook met het oog op de financiële consequenties, uiterst bezwaarlijk zijn elders in den lande een dergelijk centrum opnieuw op te bouwen. Wat dit betreft verschilt de situatie in Nederland essentieel van die in Italië, waar naast Ispra nog verschillende andere zuiver Italiaanse onderzoekcentra aanwezig zijn en bovendien ruim voldoende gelegenheid is voor de bouw van nieuwe installaties indien hieraan behoefte mocht ontstaan.

Intussen mag worden verwacht, dat een oplossing zal worden gevonden waarbij zowel de belangen van Euratom als van Nederland op bevredigende wijze met elkaar in overeenstemming kunnen worden gebracht.

Voorts is de Euratom-commissie op het ogenblik in onderhandeling met de Duitse Regering over de vestiging van een onderzoeksinstituut van Euratom in Karlsruhe, dat zich voornamelijk met de studie der transuranen bezig zal moeten houden.

Naast al deze activiteiten, gericht op de vestiging van eigen onderzoekinstellingen, heeft Euratom ook contracten gesloten met een aantal particuliere of overheidsinstanties in de Lid-Staten met het doel verschillende belangrijke projecten gezamenlijk uit te voeren. Genoemd kunnen worden het contract met de N.V. KEMA te Arnhem betreffende de ontwikkeling van de homogene suspensie-reactor, de overeenkomst met het Franse Commissariaat voor de Kernenergie, betrekking hebbende op het onderzoek inzake de gecontroleerde thermonucleaire reacties (kernfusie) en de contracten met de Centrale Organisatie T.N.O. betreffende het onderzoek van Prof. Dr. J. A. Cohen op het gebied van de therapie van de stralenziekte en het fokken en gebruiken van pathogeen-vrije proefdieren. Bovendien neemt Euratom deel aan een tweetal projecten, welke onder auspiciën van het Europees Agentschap voor de Kernenergie worden uitgevoerd, namelijk de kokend water reactor in Halden in Noorwegen en het „Dragon”-project in Groot-Brittannië, dat betrekking heeft op de ontwikkeling van een hoge temperatuur-reactor met gaskoeling.

Op dit terrein van onderzoek en ontwikkeling van energie-reactoren kan ook van veel belang worden het akkoord tussen Euratom en Canada, dat op 18 november 1959 in werking is getreden. Deze overeenkomst is vooral gericht op samenwerking bij de ontwikkeling van, met natuurlijk uranium werkende en door zwaar water gemoderende, reactoren. Beide partijen hebben hiervoor een bedrag ter waarde van \$ 5 mln. gereserveerd.

Ten slotte kan nog worden vermeld, dat tijdens een bijeenkomst van de permanente commissie tot samen-

werking tussen Euratom en het Verenigd Koninkrijk op 4 december 1959, werd besloten tot nauwe samenwerking op het gebied van de gecontroleerde thermonucleaire reacties en van de techniek der zgn. „fast breeder”-reactoren, d.w.z. reactoren waarbij de snelle neutronen in de reactor nieuwe splijtstoffen kweken.

Doch het Euratom-verdrag belast de Commissie niet alleen met de taak zelf onderzoekingen te verrichten of hieraan actief mede te werken, het bepaalt ook in art. 5 dat de Commissie de coördinatie van de nationale programma's moet bevorderen teneinde nutteloos dubbel werk te voorkomen en de aandacht te vestigen op de onvoldoende bestudeerde sectoren. Tot dit doel vonden reeds op initiatief van de Commissie een aantal bijeenkomsten van deskundigen uit de Lid-Staten plaats, o.a. op het gebied der scheepsvorststuwing, terwijl bovendien begin december te Brussel een bespreking werd belegd waar een algemene confrontatie der nationale onderzoekprogramma's plaatsvond.

Hoewel de Commissie op dit gebied geen beslissende, doch uitsluitend adviserende bevoegdheden heeft, is het zonder meer duidelijk, dat haar werkzaamheid tot bevordering van een grotere coördinatie der nationale onderzoekactiviteiten uitermate nuttig kan zijn. Intussen zal men zich wel moeten realiseren, dat deze coördinatie een werk van lange adem zal zijn, dat veel problemen van zakelijke en psychologische aard opwerpt, welke slechts geleidelijk zullen kunnen worden opgelost.

Uit bovenstaand, overigens verre van volledig, overzicht van hetgeen binnen Euratom wordt verricht op het gebied van onderzoek en ontwikkeling, blijkt wel zeer duidelijk hoezeer hier op het ogenblik het zwaartepunt ligt van de activiteiten van deze Gemeenschap.

Op een ander terrein, dat ten tijde van de opstelling van het Verdrag zeer belangrijk werd geacht en waar men allerlei problemen en moeilijkheden verwachtte, heeft de situatie zich, gelukkig, heel anders ontwikkeld dan werd gevreesd. Het betreft hier de voorziening met nucleaire erts en grondstoffen en bijzondere splijtstoffen.

Aanvankelijk werd verwacht dat, ten gevolge van een relatief geringe productie en snel stijgende behoeften, spoedig een schaarste aan deze materialen zou ontstaan. Om toch een zo goed mogelijke voorziening van de Gemeenschap te verzekeren en aan alle gebruikers een gelijke toegang tot de beschikbare produkten te waarborgen, voorziet het Verdrag in de oprichting van een Voorzieningsagentschap met zeer uitgebreide en tot op zekere hoogte zelfs monopolistische bevoegdheden betreffende de levering van nucleaire materialen.

Ook hier bleek, althans tot nu toe, de realiteit geheel anders te zijn dan de prognoses. Een overvloedige productie en een vooralsnog bescheiden consumptie hebben geleid tot een situatie, waarin aan de bemiddelende en regelende functie van het Voorzieningsagentschap nauwelijks of geen behoefte bestaat. De Commissie heeft dan ook wijselijk het daadwerkelijk in functie treden van dit Agentschap voorlopig opgeschort tot een duidelijker inzicht kan worden verkregen in de praktische taken welke deze instelling onder de huidige omstandigheden zou kunnen verrichten. Intussen mag wel worden verwacht, dat in de loop van 1960 het Agentschap formeel met zijn werkzaamheden zal aanvangen, hetgeen behoudens wijziging van het Verdrag ook moeilijk vermeden zou kunnen worden. Als de tekenen niet bedriegen zullen deze werkzaamheden echter, zolang de huidige marktsituatie voortduurt, tot een minimum

beperkt blijven en voor de verbruikers van nucleaire materialen zo al geen belangrijke voordelen dan toch ook geen aanmerkelijke overlast met zich brengen.

Ten slotte moge nog de aandacht worden gevestigd op het vraagstuk van de regeling van de wettelijke aansprakelijkheid voor schade, veroorzaakt door ongevallen verband houdende met de radio-actieve eigenschappen van splijtbaar materiaal. De moeilijkheid hierbij is, dat nog geen definitief inzicht bestaat in de omvang, welke een dergelijke schade in de praktijk zou kunnen aannemen, doch wel wordt althans in theorie de mogelijkheid aanwezig geacht, dat deze schade in bepaalde gevallen catastrofale vormen zou kunnen verkrijgen.

Onder deze omstandigheden bestaat er behoefte aan duidelijke regelingen, die enerzijds vaststellen bij wie de aansprakelijkheid berust doch anderzijds een zeker maximumbedrag voor deze aansprakelijkheid vastleggen. Bij een onbeperkte aansprakelijkheid immers zou verzekering tegen dit risico praktisch onmogelijk worden ofwel zulke astronomische premiebedragen vergen, dat hierdoor iedere exploitatie van grotere nucleaire installaties onuitvoerbaar zou worden. Daar bovendien de mogelijkheid bestaat, dat de door een bepaald incident veroorzaakte schade zich ook in andere landen zal doen gevoelen, is het noodzakelijk de hier bedoelde regels zoveel mogelijk in een internationale overeenkomst vast te leggen.

Het Euratom-verdrag bepaalt in art. 98 dat de Lid-Staten alle nodige maatregelen moeten nemen om het afsluiten van verzekeringscontracten ter dekking van atoomrisico's te vergemakkelijken, waartoe de Raad van Ministers binnen twee jaar na inwerkingtreding van het Verdrag de nodige richtlijnen moet vaststellen. Daar inmiddels ook reeds de O.E.E.S. zich met dit vraagstuk bezig hield, heeft Euratom er de voorkeur aan gegeven eerst de resultaten van de O.E.E.S. af te wachten, om vervolgens na te gaan

of en in hoeverre voor de Euratomstaten nog aanvullende regelingen noodzakelijk of wenselijk zouden zijn. Verwacht mag worden dat begin 1960 een conventie tussen de O.E.E.S.-leden tot stand zal komen, waarbij de exploitant van een nucleaire installatie zal worden aangewezen als uitsluitend aansprakelijk voor schade aan derden, veroorzaakt door de radio-actieve eigenschappen van de materialen, welke zich in zijn installatie bevinden. Voor deze aansprakelijkheid zal een maximumbedrag worden vastgesteld van \$ 15 mln. per incident, dat bij nationale wet op een hoger of lager niveau kan worden vastgesteld, maar nooit minder dan \$ 5 mln. zal mogen bedragen.

Het maximum van \$ 15 mln. wordt beschouwd als het hoogste bedrag dat op het ogenblik verzekeraar is.

De vraag is nu, wat er moet gebeuren indien de schade in een bepaald geval hoger blijkt te zijn dan het wettelijk vastgestelde maximumbedrag, waarvoor de exploitant rechtstreeks aansprakelijk is. Binnen Euratom wordt overwogen op dit punt een aanvullende conventie te sluiten waaraan overigens ook andere landen zouden kunnen deelnemen, en waarin zou worden overeengekomen dat de betrokken Staten een aanvullende dekking zouden verstrekken tot bijv. \$ 50 mln. op basis van reciprociteit voor zover het grensoverschrijdende schade zou betreffen. Zelfs is hierbij de gedachte geopperd, dat voor catastrofes, waarbij de schade de \$ 50 mln. nog zou overtreffen een gemeenschappelijke bijdrage voor de vergoeding van deze uitzonderlijk hoge schade zou worden gegeven.

Over deze vraagstukken zijn de discussies intussen nog volop gaande; gezien het belang van een goede regeling van deze kwestie voor een ongestoorde ontwikkeling van het vreedzaam gebruik der kernenergie, moet zeer worden gehoopt, dat het gehele complex van problemen, samenhangende met de wettelijke aansprakelijkheid, in de loop van 1960 tot een definitieve oplossing zal worden gebracht.

's-Gravenhage.

Mr. Ch. RUTTEN.

INGEZONDEN STUK

De landbouw in het Noorden

Ir. J. F. Jansen te Tuikwerd schrijft ons:

In het speciale nummer van „E.-S.B.” van 7 november jl. over het Noorden des lands is een artikel verschenen van de hand van Dr. A. Vondeling, getiteld „De landbouw in het Noorden”. Deze poging om de landbouw in de kop van Nederland in twee bladzijden te beschrijven is zeker geslaagd. In het artikel komen echter enkele zinnen voor die een buitenstaander mogelijk een niet geheel juist beeld zouden kunnen geven omtrent de landbouw in het Noorden en van zijn beoefenaars. Ik ben ervan overtuigd dat de heer Vondeling zulks niet heeft bedoeld, doch dat de noodzakelijke beknoptheid hem parten heeft gespeeld.

Als Groninger boer zal ik mij vnl. beperken tot deze provincie. De heer Vondeling schrijft: „Het is niet gemakkelijk met stelligheid iets te zeggen over de ondernemingslust van de boeren. Mijn persoonlijke indruk is, dat deze geringer is dan elders. Er blijkt een sterke gehechtheid aan de sinds lang bestaande bedrijfsstijl te zijn en beduchtigheid voor het nemen van risico's, ook in de gevallen waarin de financiële omstandigheden niet ongunstig zijn”.

Dit geldt zeker niet voor de klei- en veenkolonie boeren van de provincie Groningen. Dit houdt niet in dat volgens mij de Groninger zandboeren minder ondernemingslustig zouden zijn, doch ik ken de landbouw en de boerenstand

aldaar te weinig om hier een gefundeerd oordeel over te kunnen hebben. De klei en de veenkolonieën omvatten trouwens ca. 80 pCt. van de Groninger cultuurgrond.

Het is juist, zoals Dr. Vondeling schrijft, dat de verhouding eigendom-pacht, bouwland-grasland, het bouwplan en de veebezetting in de loop der jaren weinig zijn veranderd. Dit zegt echter niets omtrent de ondernemingslust van de boer. Het is zeer wel mogelijk dat ook onder de huidige omstandigheden de bestaande bedrijfsinrichting de meest economische is. De heer Vondeling wijst o.a. op de lagere veebezettingsgraad per ha grasland vergeleken met de meeste andere streken van ons land. Het is echter zo dat in vele streken van Friesland de kostprijs van de melk mede behoort tot de laagste van het gehele land.

Intern is er echter op de bedrijven veel veranderd. In de mechanisatie zijn grote bedragen gestoken en men krijgt niet de indruk dat Groningen hierbij achter ligt bij de rest van het land, hoeveel er mogelijk ook nog te verbeteren valt. Wel kunnen de eisen, die de verwerkende industrie aan haar grondstof stelt, een belemmering zijn voor de mechanisatie; het combine-stro bijv. heeft een geringere waarde voor de kartonfabrieken dan het zelfbinder-stro. Ook maakt de bodemstructuur in vele gebieden van Groningen de mechanisatie van de hakvruchtenverbouw wel zeer bezwaarlijk.

De Groninger boer neemt in zijn bedrijfsvoering veelal meer risico's dan zijn collega's elders. Riskante gewassen als karwij en landbouwzaden worden veel verbouwd. Terwijl Groningen 8,3 pCt. van de Nederlandse oppervlakte aan cultuurgrond bezit, neemt het ca. 40 pCt. van de totale oppervlakte, bestemd voor de verbouw van karwij en eveneens ca. 40 pCt. van die in gebruik voor de teelt van landbouwzaden, voor zijn rekening. Van de arbeids- en kapitaalintensieve, zeer riskante, landbouwzaden als suikerbieten- en voederbietenzaad wordt ruim 90 pCt. in Groningen verbouwd.

Voorts vermeldt de heer Vondeling dat er geen fruitteelt en sierteelt in het Noorden wordt beoefend. De oppervlakte fruit is inderdaad voor Groningen maar 496 ha, daar slechts op weinig gronden een lonende fruitteelt mogelijk is. De sierteelt echter beslaat een oppervlakte van 258 ha, waarvan 234 ha ¹⁾ boomkwekerijgewassen, 11 ha bloemkwekerijgewassen en 13 ha bloembollen. De bloembollenteelt zou ongetwijfeld een grote uitbreiding ondergaan, indien deze teelt niet door middel van teeltvergunningen werd ingeperkt. Op 10.000 ha cultuurgrond in Groningen heeft men echter 125 ha boomkwekerijgewassen tegen voor heel Nederland 119 ha. Groningen ligt dus zelfs nog iets boven het landsgemiddelde.

Jarenlange ervaring in Europa, Azië en Afrika hebben mij door schade en schande geleerd hoe voorzichtig men moet zijn met het aanbrengen van veranderingen in een bestaand landbouwpatroon. Wanneer een landbouwbedrijf omschakelt op een totaal andere bedrijfsstructuur, is het niet eenvoudig terug te schakelen. Het omschakelen alleen vergt reeds jaren en het is praktisch ondoenlijk de economische consequenties voor de toekomst te overzien. Zelfs bij gegeven omstandigheden is het nog zeer moeilijk vast te stellen welke bedrijfsvoering de meest economische zal zijn.

In het extra nummer van het „Landbouwkundig Tijdschrift” van oktober 1959, dat geheel aan de problemen van bedrijfsvoering is gewijd, schrijven de heren A. J. Louwes en J. de Veer o.a.: „Wij kunnen echter geen antwoord geven op de vraag of de gewijzigde combinatie: arbeid, inventaris en produktieplan, wel de meest rendabele is die bij de gegeven mogelijkheden van het bedrijf kan worden gerealiseerd” en voorts: „Jaarlijks worden op vele bedrijven grote bedragen geïnvesteerd en belangrijke beslissingen genomen. Wie geen vreemde is in de praktijk weet, dat deze besluiten vaak met een gevoel van onzekerheid worden genomen”. Bovendien moge ik de heer Vondeling herinneren aan de jaarvergadering van de Groninger Mij. van Landbouw in december 1958, waarvoor hij als Minister van Landbouw een rede hield. Naar aanleiding hiervan werd hem o.a. de volgende vraag gesteld: „Excellentie, wij willen onze bedrijfsstructuur veranderen indien zulks noodzakelijk is. Wilt U mij nu eens vertellen wat ik als Oldambster boer moet doen”. Zijne Excellentie antwoordde hierop, dat hij het ook niet wist, maar dat men nog maar eens bij hem aan moest kloppen, wanneer hij Minister af zou zijn.

De grote vlucht, die o.a. de coöperatieve landbouwproducten-verwerkende industrie in Groningen heeft genomen, wijst zeker niet op gebrek aan durf en visie. De boeren hebben trouwens niet alleen hun werkkracht en geld gestoken in coöperatieve industrieën. Naast de speculatieve landbouwproducten-verwerkende industrie zit veel oorspronkelijk boerenkapitaal in machinefabrieken, steen-

fabrieken, scheepswerven, rederijen, handelshuizen, banken enz. Talrijke industriëlen, ook buiten Groningen, stammen uit Groninger boerengeslachten.

Voorts vermeldt de heer Vondeling over de grotere boeren in de akkerbouwstreken langs de Waddenkust het volgende: „Zij verrichten minder handenarbeid dan bijv. hun collega's in Zuidwestelijk Nederland. Een en ander beïnvloedt natuurlijk het gezinsinkomen van de Noordelijke agrariërs in ongunstige zin”. Het is zeker in het algemeen waar, dat de Groninger boer meer buiten zijn eigen kring treedt, mede door de vele academici die uit zijn kring voortkomen, dan gebruikelijk is in andere streken van ons land. Dat de Noord-Groninger boer minder handenarbeid zou verrichten dan zijn collegae op soortgelijke bedrijven in het Z.W. van het land meen ik uit eigen praktijkervaring te moeten betwijfelen, hoewel mogelijk de statistieken anders uitwijzen. Reeds kort vóór de eerste wereldoorlog was de Groninger hereboer een zeldzame verschijning geworden, zoals terecht is vermeld in het geriddeboek verschenen ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de coöperatieve strokartonfabriek de „Eendracht” te Appingedam. De situatie is nu gewoonlijk zo als Mr. C. Stapel óp blz. 956 van het speciale „E.-S.B.”-nummer schrijft, nl. dat de boer in toenemende mate zijn eigen arbeider is geworden.

Wat medewerkende gezinsleden betreft is het van hetzelfde laken een pak. In de landbouwstatistiek worden vermeld: „niet betaalde medewerkende gezinsleden”. In Groningen is het gebruikelijk de gezinsleden te betalen zodat deze dus vermoedelijk onder het hoofd „betaalde arbeidskrachten” komen te vallen. Verder is juist in Groningen opvallend hoeveel kinderen men buiten schooltijd op trekkers en andere machines ziet zitten. Als het nodig is schuwt de Groninger boer en zijn gezin niet de handen uit de mouwen te steken.

Helaas is het zo dat het inkomen van de Groninger boer achteruit zou gaan, indien hij naast de handenarbeid geen tijd meer zou kunnen vinden voor andere zaken. Een van de pijlers van zijn inkomen, de landbouwproducten-verwerkende industrie, zou aan zijn leiding ontvallen. Hierbij is nog buiten beschouwing gelaten hoeveel mogelijkheden tot zijn persoonlijke ontplooiing hem hierdoor zouden worden afgesneden.

De heer Vondeling rept nog van de noodzakelijke concentratie van de bedrijven. Ik heb nooit enige terughoudendheid bespeurd om deze zaken zij het privé zij het in het openbaar te bespreken. In het huidige stadium zal echter geen bestuurder in dezen voorop kunnen gaan, daar de economische motieven voor een samenvoeging in het algemeen niet voldoende sprekend zijn. Mijn overtuiging is trouwens dat geen algemene regels zijn op te stellen, maar dat geval voor geval dient te worden gezien.

NASCHRIFT

De op- en aanmerkingen van Ir. Jansen tasten m.i. het *algemene* beeld, dat ik van de landbouw in het Noorden met enkele grote halen schetste, niet aan. Ik ben in die mening versterkt door de kennisgeving van de studie „Bedreigd Bestaan. De sociale, economische en culturele situatie in Noord-Groningen” (Uitgeverij Niemeijer, Groningen 1959, 246 blz. + 22 bijlagen). De studie is verricht door een werkgroep in opdracht van de Stichting Noord-Groningen.

¹⁾ Hiervan zou men ca. 50 ha. niet tot de sierteelt kunnen rekenen.

Dr. F. Hartog: *Democratie en economische planning*. H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1959, 140 blz., f. 9,50.

Wil er sprake zijn van democratie in de ware zin van dit woord, dan behoren de burgers van een staat niet alleen geïnteresseerd te zijn in de feitelijk gevoerde politiek, doch eveneens enig begrip daarvoor op te brengen. Het is daarom buitengewoon verdienstelijk wanneer een deskundige bij uitstek, als Hartog is, er in slaagt de desbetreffende gecompliceerde vraagstukken voor een ruimer publiek toegankelijk te maken.

Wanneer wij in het hiernavolgende enige kritische kanttekeningen plaatsen bij het onderhavige werkje, dan wil dit niet zeggen, dat wij het niet eens zijn met schrijver, dat een zekere macro-economische planning noodzakelijk en derhalve in een democratie een verspreiding van de toegepaste planning-technieken onder een groter publiek wenselijk is, doch slechts om aan te geven dat de vraagstukken, welke rijzen bij de macro-economische politiek, nog lang niet voldoende zijn opgelost om een definitieve standpuntbepaling ook terzake van de mate van het bewuste ingrijpen in het economische leven mogelijk te maken. Ik bedoel dit: de meeste boeken over de economische politiek — ook het nieuwe boekje van Hartog — zijn naar mijn smaak te probleemloos, terwijl de meer fundamentele problemen van het waarom van de planning toch eigenlijk veel belangrijker zijn dan het hoe van de planmethoden. Het antwoord op de vraag naar het waarom is immers mede bepalend voor de wijze van planning. Men krijgt de indruk bij het lezen ook van het onderhavige boek, dat de techniek van onze tegenwoordige planning meer bepaald wordt door de technische mogelijkheden van de statistiek dan door kwalitatieve overwegingen over de zin van het economische gebeuren.

Hartog wijdt aan bedoelde kwalitatieve overwegingen drie hoofdstukken, m.n. hoofdstuk III: „De ontwikkeling van de *planning-gedachte*”, hoofdstuk IV: „Planning en economische wetenschap” en hoofdstuk XIII: „Rationalisatie”. Ik zou met het oog hierop enkele opmerkingen willen maken over de vraagstukken betreffende de *betrekkelijke* noodzaak van een doelbewust ingrijpen in het economische leven, de analyse van de fundamentele factoren, welke als *onafhankelijke* oorzaken van de werking van het economische mechanisme in een geheel van samenhangende factoren kunnen worden aangewezen en de mate van *doelmatigheid* van de gehanteerde instrumenten van economische politiek, problemen welke achtereenvolgens in genoemde hoofdstukken ook door Hartog worden aangestipt.

Op blz. 13 van zijn boek wijst schrijver de oorzaken aan, waarom er een reactie tegen het liberalisme van de 19e eeuw moest komen. De vrije verkeershuishouding garandeert immers nog geen rechtvaardige inkomensverdeling en evenmin een stabiele economische ontwikkeling zonder conjunctuurfluctuaties. Aan de andere kant wordt op blz. 20 duidelijk gemaakt, waarom een echte *vrije* prijsvorming door de neo-liberalen wel eens het meest democratische ordeningsprincipe van het economische leven wordt genoemd. De vraag — welke echter ook door Hartog onbeantwoord wordt gelaten — rijst derhalve onmiddellijk onder welke omstandigheden een vrije prijsvorming geen rechtvaardige inkomensverdeling kan garanderen en zo deze wel wordt gerealiseerd wat dan de

oorzaken zijn van ongewenste conjunctuurfluctuaties.

Nu is het duidelijk, dat in een situatie van *absolute* kapitaalschaarste, waarbij dus de beschikbare arbeidskrachten ook bij een *minimaal* loon niet volledig door de ondernemers in het productieproces zullen worden ingeschakeld, een vrije verkeershuishouding tot een volkomen onredelijke bevoordeling van de kapitaaleigenaren zal leiden. Een liberale maatschappij-opvatting is derhalve onder omstandigheden van een absolute kapitaalschaarste een ethisch niet motiveerbare houding. Een socialistische visie, welke een socialisatie van de kapitaaleigendom zou nastreven, is onder dergelijke omstandigheden uiteraard wel te begrijpen.

Evenzeer is het duidelijk, dat in een situatie van *absolute* kapitaalovervloed, waarbij dus de beschikbare arbeidskrachten ook bij een *maximaal* reëel loon niet volledig door de ondernemers ingeschakeld zullen worden, het loon- en prijsmechanisme zijn ordenende functie niet kan vervullen. Een orthodox liberale maatschappij-opvatting is dan evenmin motiveerbaar. Omgekeerd zou een meer socialistische visie, welke aan de centrale overheid de verantwoordelijkheid geeft via de loon-, prijs- en budgetpolitiek een volledige werkgelegenheid te handhaven, onder de laatstgenoemde omstandigheden de enig juiste zijn.

In een situatie van *relatieve* schaarste aan kapitaal en arbeid daarentegen kan het prijssysteem zijn ordenende functie wel vervullen. Voor zover er een gezonde geldpolitiek wordt gevoerd, is er dus veel minder noodzaak om in te grijpen in het economische leven, zodat dan ook de behoefte aan bepaalde plantechieken veel minder groot is. Onder dergelijke omstandigheden is de conjunctuurbeweging een zuiver monetair verschijnsel en kan derhalve in principe door een snel reagerende geldpolitiek worden gemitigeerd. Het grote probleem van de economische politiek in tijden van relatieve kapitaalschaarste is m.i. dus niet de beheersing van de conjunctuurbeweging maar van de structurele ontwikkeling zodanig, dat een ongewenste absolute kapitaalschaarste resp. -overvloed niet zal kunnen optreden. Een en ander komt voor ons land neer op een zodanige mededingings- en spaarpolitiek, dat er in de toekomst geen al te hoog maar ook geen al te laag kapitaalrendement ontstaat.

Wanneer men met het oog op bovenstaande fundamentele vraagstukken Hartog's hoofdstuk VI, dat handelt over „Het model voor de jaarplanning”, bestudeert, verkrijgt men geen antwoord op de vraag of dit slechts een model is, geschikt voor de analyse van de economische samenhangen op korte termijn ten tijde van een absolute kapitaalovervloed, danwel of het ook bruikbaar is voor de analyse van de feiten in tijden, waarin het prijsmechanisme zijn ordenende functie — zoals betoogd — zelfstandig kan vervullen. Wel krijgt men de indruk, dat het gangbare model nogal geïnspireerd is op de theorie van Keynes van de absolute kapitaalovervloed. De vraag rijst echter, of men deze theorie aanhangt, omdat men nu eenmaal plannen wil, danwel omdat men ervan overtuigd is, dat zij eveneens onder onze huidige omstandigheden van grote technische vooruitgang nog actueel is.

° Ook in hoofdstuk XI: „Planning op lange termijn”, geeft Hartog geen uitsluitsel over de door ons als fundamenteel gestelde vraag. Wel krijgt men hier de indruk,

dat de gangbare planning zich terzake van de politiek op lange termijn op het standpunt stelt van de absolute kapitaalschaarste. In dat geval is het logisch, dat men zich afvraagt, hoeveel kapitaalgoederen moeten er aan de bestaande voorraad ten minste worden toegevoegd, opdat een toegenomen beroepsbevolking bij een bepaalde technische vooruitgang ook in de toekomst volledig tewerkgesteld zal kunnen worden. Het meer fundamentele probleem van hoe groot de gemiddelde kapitaalcoëfficiënt in de toekomst moet zijn, opdat het gemiddelde kapitaalrendement redelijk, dus niet te hoog en niet te laag zal zijn, wordt ook door Hartog niet aangeroerd.

Een laatste opmerking betreft de doelmatigheid van de instrumenten van economische politiek. Uit het bovenstaande volgt reeds dat deze vraag wederom slechts kan worden beantwoord op basis van een fundamentele analyse van de schaarsteverhoudingen in het economische leven: doelmatig zijn de door Hartog beschreven instrumenten van economische politiek m.i. slechts in tijden van absolute kapitaalovervloed. Doelmatig is een socialisatie van de kapitaal eigendom m.i. ook slechts in tijden van absolute kapitaalschaarste, hoewel Hartog op blz. 138 schijnt te menen, dat de laatste doelmatigheidsbeoordeling van andere aard zou zijn dan de eerstbedoelde. In feite is dit niet zo. Immers, in perioden van relatieve kapitaalschaarste zullen vele neo-liberalen — d.z. volgens J. Pen in zijn „Moderne economie” de dwarskijkers op het bestaande planmodel — m.i. terecht kritiek uitoefenen op de door Pen en Hartog beschreven planmethoden, omdat zij menen dat in dit geval een gezonde geldpolitiek veel doelmatiger is dan een bewust ingrijpen in het economische leven volgens het gehanteerde Keynesiaanse denkschema. Met andere woorden: niet zozeer worden de doelstellingen, doch veeleer de instrumenten van economische politiek betwist, omdat zij naar gelang van de interpretatie van de feitelijke omstandigheden verschillend worden gewaardeerd. De problemen rond de economische planning zijn daarmee veel gecompliceerder dan de meeste planidealisten, waaronder Hartog, menen.

Tilburg.

D. SCHOUTEN.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Het lijkt wel of zich een versnelling in de evolutie van het zo traditionele bankwezen bezig is te voltrekken. De laatste tijd valt een fel licht op een wijziging in de financiering, met name op de activiteit om naast direct opvraagbare tegoeden en termijn-deposito's ook spaargelden aan te trekken. Het behoeft nauwelijks betoog, dat onder de rekening-courantsaldi en termijn-deposito's reeds van oudsher spaargelden voorkwamen. Sommige banken boden daarnaast jarenlang, hetzij zelf, hetzij door bemiddeling van, naar men dacht, aantrekkelijker dochterinstellingen, cliënten de gelegenheid gelden op speciale spaarrekeningen te deponeren. Deze mogelijkheid is thans vrijwel universeel.

Reacties zijn niet uitgebleven. De vrees is uitgesproken, dat door deze ontwikkeling kapitaalmarkt middelen in de geldmarktsfeer terecht komen, hetgeen met het oog op de behoefte aan langlopende gelden onwenselijk zou kunnen zijn. Men kan deze zaak ook van een andere kant benaderen. In steeds sterker mate vraagt het bedrijfsleven krediet op middellange termijn. De traditionele kapitaalmarktinstellingen kunnen in deze behoefte niet voorzien en de handelsbanken trachten zich het lot van deze behoeftigen

aan te trekken. Het ligt voor de hand, dat zodra dit enige omvang aanneemt, de banken haar passieve financiering, wat de termijn betreft, aan deze ontwikkeling in het actieve bedrijf willen aanpassen.

In uitgifte van obligatieleningen kunnen belangrijke nadelen schuilen i.v.m. fluctuaties in de rentestand. Klaarblijkelijk wordt de beschikking van gelden op spaarrekening aantrekkelijker geacht. Dit betekent, dat de banken een groter aandeel in de activiteiten op de kapitaalmarkt zullen verkrijgen. De algemene banken in ons land zullen hierdoor nog algemener worden dan zij reeds zijn of in zwaarder economische terminologie uitgedrukt: de parallelisatie schrijdt voort. De boerenleenbanken en de Rijkspostspaarsbank hebben in de ontwikkeling aanleiding gevonden tot creatie van een nieuw soort spaarders, de „rustige” spaarders, die extra beloond zullen worden. Hierbij heeft men overigens zeker niet de slapende rekeningen op het oog.

De Amsterdamse beurs heeft in de afgelopen week niet geheel zonder succes gepoogd haar eigen weg te gaan. De koersvorming, die zich meestal nauw bij New York aansluit, volgde in het begin van de verslagweek nog de grote broer, doch het cijfer 13 koelbloedig negerende, gingen de prijzen op deze datum naar boven, toen Amerika hier nog geen heil in zag. Vrijdag heerste op Beursplein 5 wederom die prettige stemming, die men juist daar bij stijgende prijzen terecht of ten onrechte steeds over zich voelt komen.

Op de geldmarkt hebben de banken het tot 29 december jl. aan De Nederlandsche Bank verkochte schatkistpapier wederom teruggekocht. Van de hier bedoelde faciliteit van de Centrale Bank hebben zij een zo spaarzaam mogelijk gebruik gemaakt, zodat rond de jaarwisseling de markt aan de krappe kant was. Hieraan is in de verslagweek een einde gekomen. De markt voor kasgeldleningen krimpt verder in, ofschoon tegen de tijd, dat de kwartaaluitkering van het Rijk loskomt (eind januari), doorgaans veel behoefte aan kasgeld bij de gemeente bestaat. Het ligt voor de hand te veronderstellen, dat de Bank voor Nederlandsche Gemeenten in de geldvraag kan voorzien, nu zij 6 januari de opbrengst van de jongste obligatielening ter beschikking heeft gekregen.

Indexcijfers aandelen.	1953 = 100	2 jan. 1959	8 jan. 1960	15 jan. 1960
Algemeen		255	360	364
Internat. concerns		375	527	532
Industrie		174	262	266
Scheepvaart		151	172	178
Banken		138	194	193
Indon. aand.		103	155	160

Bron: ANP—C.B.S.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 183,20	f. 169,90	f. 168,70
Unilever	452	780	792½
Philips	493¾	809½	805½
A.K.U.	262	504	526½
Kon. Ned. Hoogovens	341	815	830
Van Gelder Zn.	193	266	266½
H.A.L.	158½	171	175½
Amsterd. Bank	253½	344	342¾
Ver. H.V.A. Mij-en	131½	168¾	174½

New York.

Koersgemiddelde aandelen Dow Jones Industrials	588	676	660
---	-----	-----	-----

Effectieve rendementen obligaties.

	gem. looptijd	9 jan. 1959	8 jan. 1960	15 jan. 1960
3 pCt. Invest. Cert.	4 j.	3,70	3,73	3,64
4½ pCt. Ned. 1959	12½ j.	—	4,48	4,46
3½ pCt. Ned. 1955 · I	17½ j.	4,32	4,31	4,28

Bron: Amsterdamsche Bank, Wekelijkse Rendements- en Koersvergelijking.

C. D. JONGMAN.

bouwcentrum

vraagt

voor snelgroeiende en financieel goed gefundeerde kunststoffenverwerkende industrie een

STAFFUNCTIONARIS

voor

marktonderzoek en produktieprogrammering.

Gedacht wordt aan een ingenieur met een economische belangstelling of een econoom met technische feeling.

Ervaring in soortgelijk werk is een vereiste.

Leeftijd 30—45 jaar.

Goede kennis van Engels en Duits is noodzakelijk.

Geboden wordt een zeer goede positie met adequate honorering.

Schriftelijke sollicitaties te richten aan Stichting Bouwcentrum, postbus 299, Weena 700, Rotterdam.

COMMISSARIAAT VOOR SURINAAMSE ZAKEN.

Ten behoeve van het Algemeen Bureau voor de Statistiek in Suriname worden gevraagd:

TWEE STATISTICI

Vereisten:

- diploma algemene statistiek van de Vereniging voor de Statistiek, of
- doctoraal examen economie (met onderdeel statistiek);
- praktische ervaring op het gebied van de statistiek in overheidsdienst.

Uitzending:

in tijdelijke dienst met een dienstverband van vijf jaren;

Bezoldiging:

Sur.crt. f. 6720,— tot Sf. 9720,— 's jaars. Indien in het bezit van een academische graad of bevoegdheid kan de maximum-bezoldiging stijgen tot Sf. 10.320,— 's jaars. Inpassing in de salarisschaal geschiedt naar gelang van de opgedane ervaring;

Uitrustingskosten:

voor gehuwden 1/4 gedeelte van de toe te kennen jaarbezoldiging tot een maximum van Sf. 2500,—. Voor ongehuwden 1/6 gedeelte van die bezoldiging;

Overtocht:

voor landsrekening, c.q. ook voor het wettig gezin, van Nederland naar Suriname, en, na afloop van het dienstverband, van Suriname naar Nederland.

Sollicitaties in duplo (één exemplaar op luchtpostpapier) vermeldende volledige opleiding en levensloop, alsmede een opgave van referenties, binnen 14 dagen na het verschijnen van deze advertentie te zenden aan het Commissariaat voor Surinaamse Zaken, Alexander Gogelweg 2, Den Haag. Persoonlijk bezoek slechts na oproep.

**ONDERNEMINGEN,
die het beste leidende
personeel zoeken,**

speciaal met economische scholing, roepen sollicitanten op door middel van een annonce in de rubriek

„VACATURES”

Het aantal reacties, dat deze annonces tot gevolg hebben, is doorgaans uitermate bevredigend; begrijpelijk, omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert.

DR IR M.G. YDO

adviesbureau voor bedrijfsorganisatie

vraagt voor het eigen bureau een

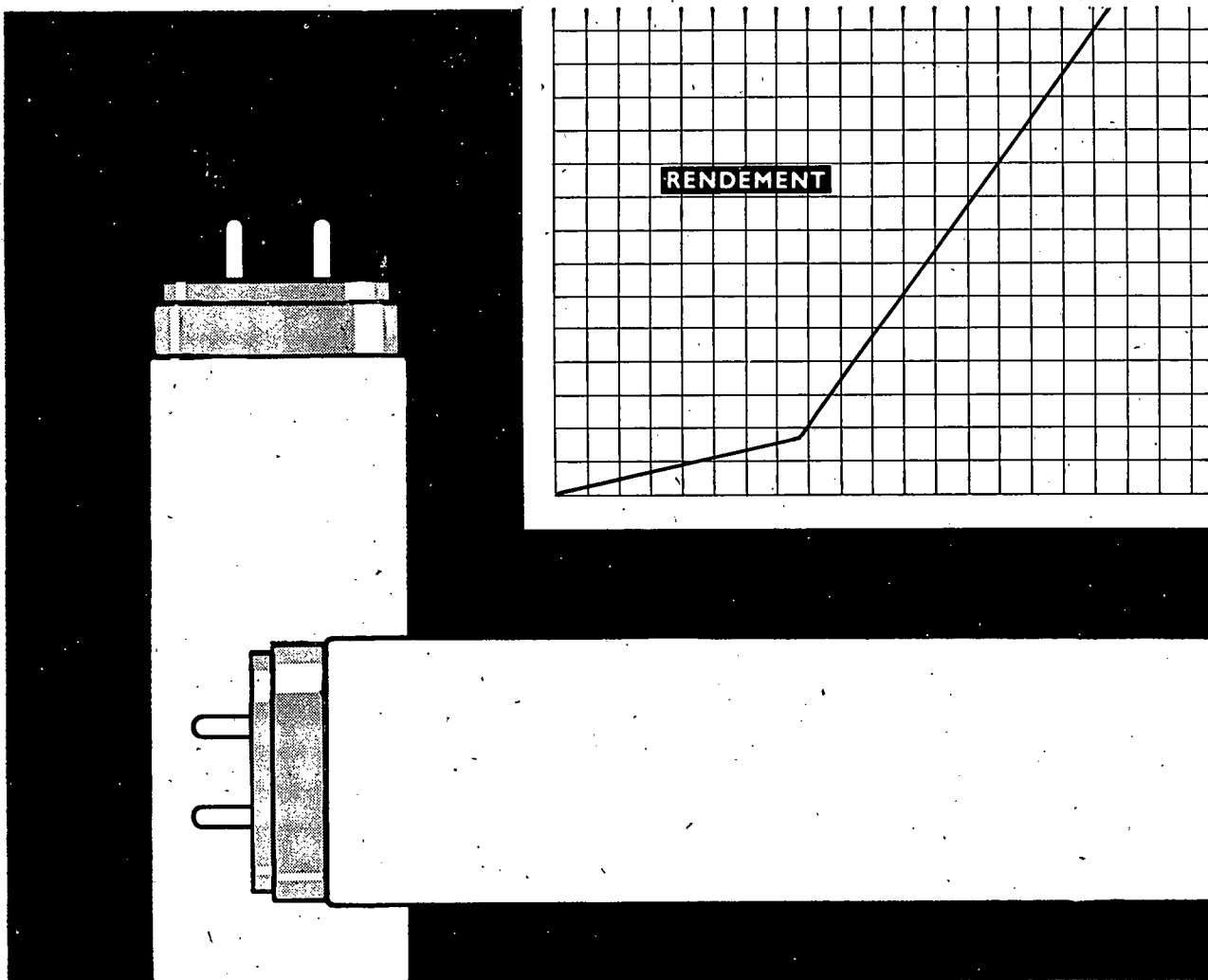
ECONOMISCH DOCTORANDUS

die belangstelling heeft voor het onderzoek en het verbeteren van de organisatiestructuur, de taakverdeling en interne samenwerking in de bedrijven.

Na een ruime inwerkperiode zal deze functionaris in staat moeten zijn voor een groot deel zelfstandig te adviseren op directieniveau en groepsbesprekingen in de bedrijven te leiden.

Degenen die hiervoor belangstelling hebben en bij voorkeur reeds over enige bedrijfservaring beschikken, worden uitgenodigd hun met de hand geschreven sollicitatiebrieven te zenden aan Adviesbureau voor Bedrijfsorganisatie Dr. Ir. M. G. Ydo, Keizersgracht 407, Amsterdam-C.

In een persoonlijk onderhoud zullen aan in aanmerking komende kandidaten nadere inlichtingen over de betreffende functie worden verstrekt.

Starterloze „TL”M fluorescentielampen: grotere bedrijfszekerheid

Philips starterloze „TL”M fluorescentielampen munten uit door snelle ontsteking tot zelfs bij -18° C. Starterstoornissen kunnen niet voorkomen. Hierdoor te allen tijde een bedrijfszekere, doelmatige, kortsluitvaste installatie. Uniforme ontsteekcondities, waardoor vrijwel gelijke - lange - levensduur. Philips starterloze „TL”M fluorescentielampen garanderen een bedrijfszekere verlichtingsinstallatie met minimale onderhoudskosten.

PHILIPS

voor licht

gloeilampen - „TL” buislampen - armaturen - neon

★ Op aanvraag zendt Philips Nederland n.v. Eindhoven u gaarne documentatie-materiaal over „TL” verlichting PHL 20 I - MF 3

**De Stichting Het
Nederlandsch Economisch Instituut**

vraagt voor spoedige indiensttreding

**STENO-TYPISTE
(2e directie-secretaresse)**

Vereist zijn:

- Steno en typen
- Behoorlijke kennis van de Nederlandse en Engelse taal
- Redelijke kennis van de Franse en Duitse taal

Brieven met volledige inlichtingen onder letter A te zenden aan de Stichting: Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam 6.

De Stichting Landbouwhuishoudkundig Onderzoek, Salverdaplein 10 te Wageningen vraagt voor haar afdeling Algemene Landbouwhuishoudkunde een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERK(ST)ER

die belast zal worden met het verrichten van onderzoek naar de economische aspecten van het beheer van de huishouding (geld en arbeid) in het bijzonder de plattelandshuishouding. Gedacht wordt aan een landbouwkundig ingenieur met studierichting landbouwhuishoudkunde of een econoom met belangstelling voor en enige kennis van de plattelandshuishouding. Aanstelling in de rang van adjunct wetenschappelijk ambtenaar of wetenschappelijk ambtenaar. Datum van indiensttreding zo spoedig mogelijk. Eigenhandig geschr. soll. onder no. 02805/7188 (in linkerbovenhoek env. en brief) aan de directeur van bovengenoemde Stichting binnen 14 dagen na verschijning van dit blad.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van:

Prof. P. Hennipman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 22,50;
fr. p. post f. 23,60; voor studenten f. 19,—; fr. per post f. 20,10.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM**

UITGIFTE van

f 2.600.000,- GEWONE AANDELEN

**N.V. NATIONAAL BEZIT VAN AANDELEN
VEREENIGDE GLASFABRIEKEN**

gevestigd te Schiedam

in stukken van f 500,-, ten volle delende in de resultaten van het boekjaar 1960 en volgende boekjaren,

uitsluitend voor houders van gewone aandelen N.V. Nationaal Bezit van Aandeelen Vereenigde Glasfabrieken en van aandelen N.V. Vereenigde Glasfabrieken (United Glassworks)

tot de koers van **135 pCt.**

en van

f 3.000.000,- 5 pCt. 20-JARIGE OBLIGATIES

in stukken van f 1000,- ten laste van de

N.V. VEREENIGDE GLASFABRIEKEN

(UNITED GLASSWORKS)

gevestigd te Schiedam.

tot de koers van **100 pCt.**

De inschrijving op beide uitgiften zal zijn opengesteld op

DONDERDAG 28 JANUARI 1960

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur

bij de kantoren van ondergetekende te ROTTERDAM, AMSTERDAM, 's-GRAVENHAGE en SCHIEDAM, op de voorwaarden van het prospectus.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zijn verkrijgbaar bij de kantoren van inschrijving, evenals de statuten en jaarverslagen over 1958 van beide vennootschappen.

ROTTERDAMSCH E BANK N.V.

CENTRAAL BEHEER

ONDERLINGE VERZEKERINGEN VOOR HET BEDRIJFSLEVEN.

WET - RISICO

Motorrijtuigverzekering: w.a.-dekking voor alle motorrijtuigen f. 500.000,- per gebeurtenis

Bedrijfs-w.a.-verzekering.

Ongevallenverzekering voor inzittenden van personenauto's.

BRAND - RISICO

Brand- en bedrijfsschadeverzekering voor industriële en andere objecten. Belangrijke besparingen op de premie. Verzekerd bedrag ruim 2 miljard gulden.

MOLEST - RISICO

Molestverzekering: ingeschreven bedrag ruim 7 miljard gulden.
Stormverzekering: verzekerd bedrag ruim 1 miljard gulden.

VERVOER - RISICO

Transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN - RISICO

Ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering van werknemers. Verzekerd bedrag ruim 1 miljard gulden.
Belegd vermogen 280 miljoen gulden.

Singel 126-130, Amsterdam-Centrum

Sluit uw verzekering bij de

Algemeene Friesche Levensverzekering-Maatschappij

VEREENIGING VAN LEVENSVERZEKERING EN LIJFRENTEN
„De Groot-Noordhollandsche van 1845”

Algemeene Friesche Brandverzekering-Maatschappij N.V.

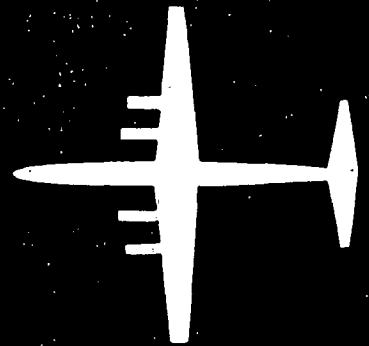
LEEWARDEN, BURMANIAHUIS

AMSTERDAM, VAN BRIENENHUIS

ROTTERDAM - DEN HAAG - UTRECHT - GRONINGEN - HENGELO - HAARLEM

**LAAT UW
REISBUREAU HET
U VOORREKENEN:**

**VLIEGEN IS
GOEDKOPER
DAN U
DENKT!**

KLM